

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1967.4.02>

J. SAAT

NÕUKOGUDE VÕIMU KEHTESTAMINE EESTI MAAKONDADES OKTOOBRIREVOLUTSIOONI PÄEVIL

(oktoober 1917 — veebruar 1918)*

5. Tartumaa

24. oktoobril 1917 sai VSDT(b)P Tartu organisatsioon Petrogradist VSDT(b)P Keskkomitee Sõja-revolutsioonikeskusest salajase käsu kogu võim kohapeal nõukogude kätte võtta, et kontrrevolutsionääridel ei oleks võimalik kasutada Valga—Tapa raudteed oma vägede saatmiseks Petrogradi alla.

Võimuvõtmise plaan töötati välja salajasel koosolekul ööl vastu 23. oktoobrit ja asuti kohe teda ellu viima. Sel koosolekul valiti Tartu Sõja-revolutsioonikomitee, millesse teiste hulgas kuulusid H. Suuder, K. Rimša, V. Lüiger, A. Jea ja A. Vink, ning määrati sõjaväeosadesse komissarid — läti polku Ruhde, eesti tagavarapataljoni A. Jea —, kellele tehti ülesandeks väeosades sisse seada revolutsiooniline kord ja arretereida neis aktiivsemad kontrrevolutsionäärid. Ajutise Valitsuse maakonnakomissari kohale määrati bolševik H. Suuder. Nii kehtestati Tartus nõukogude võim tegelikult juba 25. oktoobril.

Ajutise Valitsuse esindajana etendas Tartumaal ja kogu Lõuna-Eestis juhtivat osa eesti menševike liidreid Johan Jans, kes oli Tartu Maakonnavalitsuse esimees ja Lõuna-Eesti abikomissari asetäitja.² Kui V. Kingissepp Eesti kubermangukomissari ameti I. Poskalt üle võttis, määras ta Lõuna-Eestis J. Jansi asemele abikomissariks H. Suuderi, kes 11. novembril asus valitsema Eesti lõunapoolseid maakondi. Tartu maakonna komissariks aga määras Tartu Nõukogu Aleksander Jea,³ kes oli ka Tartus asuva eesti tagavarapataljoni komissariks.

Tartu töörahvas, tema organisatsioonid ja sõjaväeosad tervitasid nõukogude võimu kehtestamist.

Kodanlik maakonnavalitsus aga ei kavatsenudki võimust loobuda, lootes Tartu tagavarapataljoni toetusele. See lootus aga oli asjatu. Eesti tagavarapataljoni soldatite koosolek 31. oktoobril, keda juhatas bolševik A. Jea, võttis vastu resolutsiooni, milles nõukogude võimu lubati toetada kõigi jõududega. «Tarvis viibimata maa maatameestele anda ja tööliste kontroll tööstuses ellu viia — ainult selles seisab revolutsiooni võit,» öeldakse selles resolutsioonis.⁴

Et võimul püsida, haaras kodanlus selles olukorras isegi ölekõrre järele. 10. novembril saatis J. Jans Tallinna Eesti Kubermangu Valitsusele — selle esimeheks oli teata-

* Algus «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateadused» 1967, nr. 3, lk. 123—139.

² 1917. aasta aprillis oli Ajutine Valitsus eesti kodanluse esindajate ettepanekul kubermangukomissar I. Poska abiks Lõuna-Eestis määranud kodanluse ühe liidri K. Partsi, kelle asukohaks sai Tartu. Partsi omavolitsemine ja ebademokraatlikud võtted kutsusid töörahvas esile sügava meelepaha ja Tartu Nõukogu nõudmisel ta tagandati. Kuni uue abikomissari määramiseni täitis viimase ülesandeid Tartu Maakonnavalitsuse esimees J. Jans.

³ RAKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 5, l. 13 ja 14.

⁴ EKPA, f. 6364, nim. 1, s.-ü. 110, l. 50.

vasti K. Päts — telegrammi, milles ta väidab, et tema ei teadvat, kelle käes Venemaal praegu võim on ja ta alluvad seepärast ainult Kubermangu Valitsusele.⁵ Jans ei arvestanud ka Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee esimehe J. Anveldi korraldust, mis oli saadetud isiklikult temale ja milles nõuti, et ta Eesti lõunaosa valitsemise viivitamatult üle annaks Tartu Nõukogu Täitevkomiteele.⁶

Menševik Jans ei leppinud ainult sellega, et ta ei tahtnud oma ametist lahkuda. Nii tema kui ka administratiivosakonna juhataja H. Priimägi kutsusid vallavalitsusi isegi üles nõukogude võimule vastu hakkama. Mõlemad nad arreteeriti seepärast 13. novembril Tartu Nõukogu Täitevkomitee korraldusel.⁷ J. Janssi aga kaua kinni ei peetud. Ta lahkus Lõuna-Eesti abikomissari kohalt, kuid jäeti esialgu edasi Tartu Maakonna valitsuse esimeheks.

Tartu Nõukogul ja tema Täitevkomiteel tuli võidelda mitte ainult kohaliku maakonna valitsuse vastupanu ja sabotaažiga, vaid hakkama saada ka mässukitse likvideerimisega, mida nõukogude võimu vastu organiseeris Tartu kodanlus eesotsas oma liidri Jaan Tõnissoniga.⁸

27. novembril kuulutas Tartu Nõukogu Täitevkomitee Tartu Maakonna valitsuse likvideerituks ja tagandas Jansi ka esimehe kohalt.⁹ Järgmisel päeval teafas Maakonna valitsus vallavalitsustele, et ta on «ajutiselt oma tegevuse katkestanud».¹⁰ Asjaajamine aga jäi seekord veel üle võtmata.

Novembri jooksul organiseerisid H. Suuder, V. Liiger, A. Vink, A. Jea ja teised Tartu bolševikud tööraha nõukogude valimisi valdades, et nende esindajatest hiljem moodustada Tartumaa Tööraha Nõukogu. Tartu Nõukogu Täitevkomitee, eeskätt tema läti rahvusest liikmed, tegi organiseerimistööd ka Põhja-Liivimaa läti valdades, millede komissariks oli Tartu Nõukogu nimetanud VSĐT(b)P liikme, pärastise Tartu Nõukogu Täitevkomitee aseesimehe Kantovski.¹¹ Ühel ajal valdade tööraha nõukogude valimistega organiseerisid Tartu bolševikud ka mõisate ülevõtmist maakonnas. Bolševik Sisaski mälestuste järgi tegeles sellega Tartu Nõukogu Täitevkomitee juures asuv tööosakond.¹²

Esimene Tartumaa Tööraha Nõukogu koosolek toimus 14. detsembril 1917 Tartus «Bürgermusse» saalis. Selleks ajaks olid enamikus maakonna valdades tööraha nõukogud valitud ja koosolekule saabus 34 vallast 39 saadikut. Peale nende võttis koosolekust, mida juhatas H. Suuder, osa kaheksa Tartu tööliste saadikut.

Kõige tähtsamaks päevakorrapunktiks oli maaküsimus. Aruandja H. Suuder nõudis, et mõisad tuleb kiires korras parunitelt üle võtta, kuna muidu endised mõisaomanikud nad laostavad. Kuid ta märkis ka seda, et praegu on võimatu mõisate jaotamisele asuda ja avaldas veendumust, et seda suudetakse teha edaspidigi, kui peetakse tarvilikuks. Ta arvas, et kui mõisamaid neile anda, kes suudavad neid omal jõul harida, siis saaksid maad ainult jõukamad, kõige kehvemad aga jääksid ilma. Teda toetasid teised maatööraha saadikud.

Teiseks valusaks probleemiks oli toitlusküsimus. See tähtis tegevusloik oli veel täiesti kodanlaste käes, kes tööraha, selle hulgas ka maataraha heaks polnud midagi teinud. Seepärast nõuti, et kõik toitluskomiteed tuleb tööraha nõukogude kätte võtta.¹³

Aruannetes kohtadelt selgus, et maal oli käimas väga äge klassivõitlus. Peaaegu igal pool maakonnas olid mõisad juba üle võetud. Paljud kehvatalupojad aga märkisid,

⁵ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 5, l. 12.

⁶ Sealsamas, l. 13.

⁷ «Eesti Sõjamees» 22. nov. 1917.

⁸ Vt. selle kohta lähemalt J. Saat, Kodanlike võimuorganite lammutamise ja nõukogude riigiaparaadi loomise algusajast Eestis Oktoobrirevolutsiooni päevil. «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised — Ühiskonnateadused» 1967, nr. 2, lk. 139—143.

⁹ «Edasi» 29. nov. 1917.

¹⁰ ORRKA, f. 2623, nim. 1, s.-ü. 208, l. 155.

¹¹ «Eesti Teataja» 24. nov. 1917.

¹² Anton Sisask, Oktoobrirevolutsiooni päevil Tartus. Rmt.: Nõukogude võimu eest. Tallinn, 1957, lk. 215.

¹³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 518—520.

et kontrrevolutsioonilised jõud, kes mõnes kohas on suutnud tungida isegi valla töörahva nõukogu etteotsa, töötavad igal sammul vastu. Kuid rahvas on neist paljud juba läbi näinud ja nad kui rahva äraandjad enda hulgast välja heitnud. Ühe niisuguse, nimelt Saare valla töörahva nõukogu saadiku Jakobsoni volitused, kes kohapeal oli mõisa ülevõtmise vastu töötanud, tühistas koosolek ja ajas ta minema. Ka Palupera saadikult Pedajalt võeti hääleõigus ära, sest meest tunti kui mõisahärra kintsukaapajat.¹⁴

Leiti, et hädavajalik on igas vallas punakaart asutada, sest muidu kasvavad sala-viinapõletajad ja viljaga hangeldajad üle pea ning kehvemad elanikud võivad nälga jääda. Nagu selgus, oli senine valla miilits peaaegu igal pool veel kodanlike tegelaste käsilaseks ning temast oli töörahval vähe kasu. Ka ei tahtnud paljud kohapealsed kodanlased vabatahtlikult nõukogude võimu abistada. Võeti vastu otsus, milles nõuti, et valdades pidi miilits tingimata töörahva nõukogude juhataste alla minema.

Arutati ka kooli- ja kohtuküsimusi. Nõuti, et kool tuleb täiesti vabastada nii vaimuliku kui ka igasuguse muu surve alt ja usuõpetus tunniplaanist välja jätta. Kooliõpetajate palka peeti vajalikuks elunõuetele vastavalt tõsta. Konstateeriti, et mitmel pool valdades mõistetakse kohut veel vanade, Nikolai-aegsete seaduste järgi. Nõuti, et valdades tuleb kohe uus, demokraatlik kohus valida. Asuti seisukohale, et seal, kus segarahvastik elab, peavad ametnikud tingimata nende rahvaste keeli oskama ja asjaajamine peab toimuma nendes keeltes.¹⁵

Samal maakonna Töörahva Nõukogu koosolekul valiti ka kolmeliikmeline Täitevkomitee, kelle esimeheks sai H. Suuder Tartust, kirjatöömehetajaks O. Mägi Sootagast ja kassapidajaks A. Kull Lohusuust.¹⁶

Otsustati, et maakonna Töörahva Nõukogu hakkab koos käima üks kord kuus, iga kuu teisel pühapäeval.

Asjavalitud Tartumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee otsustas nüüd Tartu Maakonnavalitsuse asjaajamise enda kätte võtta, mida H. Suuder ka 16. detsembril tegi.¹⁷ Tartu Linnavalitsus jäeti veel edasi tegutsema.

Kuid endine Maakonnavalitsuse esimees J. Jans ei lõpetanud nüüdki nõukogudevastast tegevust, vaid jätkas seda põranda all, saates valdadesse oma «ringkirju» ja õhutades põrandaalusele tegevusele. Uhes sellises kirjas 29. detsembrist teatas ta valla-valitsustele, et «tegelikku asjaajamisesse puutuvad paberid võeti Täitevkomitee meeste poolt 16. detsembril ära, kuid oma volitusi maha panna ei pea meie praegusel silmapilgul mingil tingimisel võimalikuks». Edasi avaldas ta samas kirjas arvamust, et töörahva nõukogud lagunevat nagunii ära. Ta soovitas vallavalitsustel endise maakonnavalitsuse tegelastega kõige lähemasse ühendusse jääda ja kõigest, mis valla omavalitsustes sünnib, neile teatada. «Niisamuti oleks väga tähtis iga tõsisema sammu üle meiega nõu pidada, et tarvilisel silmapilgul, kui «tööliste ja soldatite» valitsus laiali läheb, meie kui demokraatlik rahvaesindus välja võime astuda,» lisas ta.¹⁸

Jans kurtis lihtsameelset teeseldes, et kõik katsed töörahva võimu esindajatega kokku leppida olla nurjunud.¹⁹

Oma järgnevatel «läkitustes» kutsus J. Jans rahvast üles mõisnike maid mitte üle võtma ja teatas, et «Maakonnavalitsus» olevat ainus kohalik võim, kelle käsku tuleb täita. Sellesisuliste läkituste pärast andis Tartumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee korralduse tema arreteerimiseks.

Järgnevatel päevadel kaotati ära Tartu maakonnakomissari ja Lõuna-Eesti abi-komissari ametikoht, millest 5. jaanuaril 1918 Tartu Sõja-revolutsioonikomitee liige D. Plau ringkirjaliselt valdadele teatas.²⁰ Jaanuari algul tegi Tartu Nõukogu Täitevkomitee Linnavolikogule, kelle poliitiline seisukoht oli ebamäärane ja isegi vaenulik töö-

¹⁴ «Tööline» 23. dets. 1917.

¹⁵ «Edasi» 20. dets. 1917.

¹⁶ «Tööline» 20. dets. 1917.

¹⁷ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 524.

¹⁸ ORRKA, f. R-1351, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3, 4 p.

¹⁹ Sealsamas.

²⁰ «Eesti Teataja» 11. jaan. 1918.

rahva võimule, ettepaneku (seda nimetati ka ultimaatumiks), et volikogu võtaks omaks kindla poliitilise platvormi, annaks lubaduse tegutseda töörahva huvides ja teataks sellest Täitevkomiteele. Linnavolikogu aga kindlat vastust ei andnud ja Täitevkomitee võttis 18. jaanuaril 1918 vastu otsuse ta laiali saata ning kogu linna asjaajamine Tartu Nõukogu Täitevkomitee kätte võtta.²¹

Seega oli Tartus ja Tartu maakonnas 1918. aasta jaanuari keskpaiku kogu vana korra võimuaparaat likvideeritud ja uued, töörahva võimuorganid loodud.

Järgnevad Tartumaa Töörahva Nõukogu koosolekud olid palju osavõtjaterohked kui esimene, eelmise aasta 14. detsembril toimunud koosolek. Teisest, 14. jaanuari koosolekust näiteks võtsid osa 62 valla saadikut. Sel koosolekul valiti ka Tartumaa esindajad Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogusse. Neiks olid Liisa Heilsen Vana-Kuustest, Kristjan Matsi Laatrest, Johannes Kerge Nuustaku-Pühajärvelt, Karl Hermann Kaareperest ja Leonhard Sakarias Voldist.²²

Suure tähtsusega sündmuseks nõukogude võimu kindlustamisel Tartumaal oli punakaardi asutamine, esmalt Tartus, seejärel ka maakonnas. See kujunes pärast Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni bolševike partei võitlusalgast, kes Tartus oli olnud juba enne Oktoobrit ja kuhu kuulusid teiste hulgas A. Lukin, K. Sõkutaja, A. Blaufeldt ja J. Silk. Novembri algul moodustas Tartu Nõukogu Täitevkomitee punakaardi organiseerimiskomisjoni koosseisus A. Lukin, V. Lemmats ja P. Pihho. Juba algpäevil astus Tartu punakaarti umbes 200 töölisaktivisti. Algasid regulaarsed sõjaväelised õppused.

Maakonna punakaardi organiseerimisele oli pühendatud maakonna Töörahva Nõukogu koosolek 14. jaanuaril 1918. Et võimalik oleks operatiivsemalt tegutseda, organiseeriti umbes 25 mehest koosnev ratsapunakaartlaste salk, kes allus Tartumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomiteele. Punakaartlased maal varustati püssidega Tartu garnisoni laost.

Tartu punakaartlased võtsid aktiivselt osa nõukogude võimu kindlustamisest nii linnas kui maakonnas, muu hulgas ka Tartu kodanluse mässukatse likvideerimisest.²³

6. Viljandimaa

28. oktoobri õhtul, nagu jutustab bolševik V. Lombak, aktiivne revolutsioonitegelane Viljandimaal 1917. aastal, saabus Viljandisse Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu esindajatena kaks bolševikku. Kiiresti kutsuti kokku nõupidamine, millest võtsid osa Viljandi Nõukogu bolševike fraktsioon ja VSDT(b)P Viljandi organisatsiooni juhtkond. Tallinna bolševikud informeerisid Viljandi töörahva esindajaid riigis valitsevast poliitilisest olukorrast ja teatasid, et II ülevenemaaline nõukogude kongress on riigivõimu enda kätte võtnud. II ülevenemaalisel nõukogude kongressilt tagasi jõudnud Viljandi Nõukogu delegaat andis ülevaate kongressi tööst.²⁴

Järgmisel päeval toimus Viljandi Nõukogu koosolek, kes tunnustas Nõukogude valitsust ja otsustas kogu võimu maakonnas enda kätte võtta. Nõukogu senine esimees menševik K. Grau astus omalt kohalt tagasi. Ajutise Valitsuse maakonnakomissar G. Talts tagandati ametist. Seejärel moodustati seitsmeliikmeline Viljandi Sõja-revolutsioonikomitee, kuhu teiste hulgas valiti Vilhelm Lombak, Ella Pöögelmann, Peeter Puis ja Kosakevitš.²⁵

²¹ ORRKA, f. R-1301, nim. 1, s.-ü. 1646, l. 39.

²² «Eesti Teataja» 15. veebr. 1918.

²³ ORRKA, f. R-1301, nim. 1, s.-ü. 1643, l. 2 ja 3; August Lukin, Tartu punakaart revolutsioonivõitluses. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 222–223, 233.

²⁴ Vilhelm Lombak, Bolševikud võitluses töörahva võimu eest Viljandis ja Viljandi maakonnas Veebruarirevolutsioonist kuni 1918. a. saksa okupatsioonini. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 302.

²⁵ «Tööline» 7. nov. 1917. Sõja-revolutsioonikomitee protokollis 4. novembrist 1917 (fotokopia kogumikus Nõukogude võimu eest, lk. 303) ja V. Lombaku mälestustes (sealsamas, lk. 302) väidetakse, et komitee koosseisu kuulus ka H. Suvi. Hiljem toimus komitees teisigi muudatusi, näiteks valiti tema liikmeks J. Vanakamar.

Sõja-revolutsioonikomitee teatas oma üleskutses rahvale, et kogu võim Petrogradis ja kohtadel on võetud nõukogude kätte. Kuid ta rõhutas ühtlasi, et sellega ei ole kontr-revolutsioon veel murtud. Et võimu rahva käes hoida ja kättevõidetud vabadust kaitsta, kutsus Viljandi Nõukogu kõiki vabaduse sõpru jääma oma kohtadele ja jätkama tööd kahekordse energiaga.²⁶

4. novembril toimus Viljandi Sõja-revolutsioonikomitee koosolek, kus otsustati, et komitee tunnistab end ainsaks valitsevaks võimuks linnas ja maakonnas. Maakonnakomissari kohusetäitjateks määrati August Koffer ja Ella Pöögelmann, raudteekomissariks Peeter Puis, valvekomissariks postil ja telegraafis Villy (Vilhelm) Lombak, tootluskomissarideks Siimon Epstein ja Jaan Pärn. Komissar otsustati määrata ka sõjaväeosa staabi juurde.²⁷ Samal koosolekul valiti Sõja-revolutsioonikomitee esimeheks V. Lombak, asetäitjaks Hans Suvi ja kirjatöimetajaks A. Koffer.

Komitee, kes koosnes Viljandi Nõukogu Täitevkomitee liikmetest ja väeosade esindajatest, tunnistas end müürilehtedel ainsaks keskvalitsuse esindajaks ja võimuks Viljandi linnas ja maakonnas. Ta deklareeris, et vastutab vaid Nõukogude valitsuse, Eesti-maa Sõja-revolutsioonikomitee ja Viljandi Nõukogu ees.²⁸

5. novembril toimus Viljandi Nõukogu laiendatud koosolek, kuhu esindajad olid saabunud kõigist valdadest, kus töörahva nõukogud olid juba valitud või kus olid käimas ettevalmistustööd nende valimiseks. Kuigi koosolekust osavõtvad menševikud ja esseerid ei olnud nõus bolševike resolutsiooniprojektiga, mistõttu tekkisid ägedad vaidlused, kiideti rõhuga häälteenamusega heaks bolševike resolutsioon, mis kõlab järgmiselt:

«Nende salkade tegevust, kes töötavad ja töötasid demokraatia äraandja Kerenskiga eesotsas, kes meie vendade verrega oma teed reostavad, seepärast, et need nõuavad maad ja vabadust ja töötavad orjade vabastamiseks, aga mitte orjastamiseks, tunnistame täiesti kontr-revolutsiooniliseks.

Nõuame, et uue valitsuse kokkuseadmise juures ei või olla mitte mingisugust kokkulepet sotsiaal-šovinistidega ja kõikidega, kes [ainult] katavad endid sotsialismuse loori taha.

Tunnistame revolutsioonilise Töölise, Soldatite ja Talupoegade Valitsuse ainsaks maksvaks keskvalitsuseks ja Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogud valitsevaks võimuks kohtade peal.»²⁹

Samuti kiideti heaks ettepanek määrata maakonnakomissariks A. Koffer.³⁰

Kuna esseerid ja menševikud olid hääletanud selle vastu, et kogu võim läheks töörahva nõukogude kätte, ei saanud nõukogude võimul nendega olla mingisugust koostööd. «Meil ei olnud enam aega nendega vaielda,» kirjutab V. Lombak. «Kui ma ei eksi, siis oli J. Vanakamar see, kes ukse avas ja neile ütles: «Revolutsiooni äraandjad, välja!» Nii olid esseerid ja menševikud täitevkomiteest välja kihutatud. Komitee esimeheks valisime ajutiselt senise asetäitja Ella Pöögelmanni.»³¹

Töörahva võimuorganite tegevuse kohta kirjutas eesti menševike häälkandja «Sotsialdemokrat», et «uus valitsus on agaralt Viljandis tööle hakanud»³² Eriti kriipsutati alla seda, et «ta tootlusaja linnas vähe paremale järjele on upitanud»³³

²⁶ ORRKA, f. R-1245, nim. 1, s.-ü. 1, l. 2; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 395.

²⁷ Vilhelm Lombak, Bolševikud võitluses töörahva võimu eest Viljandis ja Viljandi maakonnas Veebruarirevolutsioonist kuni 1918. a. saksa okupatsioonini. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 303.

²⁸ ORRKA, f. R-1245, nim. 1, s.-ü. 1, l. 7; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 420.

²⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 429.

³⁰ «Tööline» 13. nov. 1917.

³¹ Vilhelm Lombak, Bolševikud võitluses töörahva võimu eest Viljandis ja Viljandi maakonnas Veebruarirevolutsioonist kuni 1918. a. saksa okupatsioonini. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 302.

³² «Sotsialdemokrat» 11. nov. 1917.

³³ Sealsamas.

Seega siis kujundati Viljandi Nõukogu, kes seni oli tegelnud rohkem linna töörahva organiseerimisega, 5. novembri laiendatud koosolekul ümber Viljandimaa Tööraha Nõukoguks.

Maakonnakomissari ülesandeid asusid täitma kolm Täitevkomitee liiget — E. Pöngelmann, A. Koffer ja P. Puis —, kuna Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee oli Viljandimaa Tööraha Nõukogu Täitevkomiteele teinud ettepaneku, et kõik küsimused, mis varem kuulusid maakonnakomissari otsustamisele, lahendataks nüüd kollegiaalselt Täitevkomitee liikmete poolt.³⁴

Kuigi Maakonnakomissar G. Talts oli ametist loobunud võrdlemisi kerge «protesti-avaldusega», ei tahtnud vanad kodanlikud Ajutise Valitsuse võimuorganid kuidagi oma positsioone loovutada.

Kodanlik maakonna maanõukogu keeldus laiali minemast. Isegi maakonnakomissari kantsleile üleandmise pärast peeti pikki lahinguid. Maanõukogu esimees Leo Sepp hoidis enda käes komissariaadi kantsleile võtit, kuid oli siiski sunnitud selle 8. novembril üle andma.³⁵ Ta jätkas nõukogudevastast tegevust pärast sedagi, kui Kubermangu Maanõukogu oli Tallinnas tööliste poolt 15. novembril laiali aetud, ja saatis oma kui «tegeliku võimu» nimel valdadele laiali mitmesuguseid ringkirju. Nähtavasti said kodanluse maakondlikud tegelased juhendeid põrandaaluselt kontrrevolutsiooniliselt keskuselt Tallinnas. Maanõukogu vägivaldseks laialiajamiseks ei olnud kohalikul Täitevkomiteel oma relvastatud jõudu: sõjaväge ei tahetud selleks kasutada, punakaart aga oli alles loomisel.

Viljandis ilmuv kodanlik ajaleht «Sakala» astus avalikult välja võimu ülemineku vastu nõukogudele. Oktoobrirevolutsiooni nimetas ta avantüristlikuks ja pani ette täita ainult endise Ajutise Valitsuse korraldusi. Eestis olevat aga ainsaks võimuks Kubermangu Maanõukogu, kes annab juhtnõure, mida saadavad kohtadele Viljandi Maanõukogu ja Maakonnaavalitsus. Ainult neid juhtnõure tulevatki täita, mitte aga nõukogude võimu omi.³⁶ Ka teatas «Sakala», et Viljandis on asutamisel «revolutsiooni ja isamaa päästmise» komitee, kes oma olemuselt oli kavandatud kontrrevolutsioonilisena.

Viljandimaagi kodanlus organiseeris oma sõjalisi jõude, otsides abi ja toetust eesti rahvuslikelt väeosadelt, kuid ei põlanud ära ka vene tagurlikult meelestatud väeosade abi. Endine Maakonnaavalitsuse ametnik A. Suurkask teatas hiljem nõukogude uurimiskomisjonile, et «maakonnaavalitsusest kinnitati mulle mitmel korral, et maatameeste nõukogule ei tohi midagi üle anda. Peaks viimane vägivalda tarvitama, siis lubati soldatid kaitseks välja saata... Aidu ja Holstre valda pidi 5. kasakapolk korterisse tulema. Vist oli maakonnaavalitsuse esimees Sepp sellest teada saanud ja sõitis 4 eesti ratsaväelase saatel Aidu mõisa ning käskis kasakate kohalejõudmise korral temale viivitamatult teatada, millal nad on kohale jõudnud, ja nende meeololu. Ühtlasi seletas ta, et temal, Sepal, on tarvis kasakatega kokku saada.»³⁷

Viljandi kodanluse esindajad pöördusid sõjaväevõimude poole palvega, et eesti polkudest teatud hulk sõjaväelasi Viljandisse paigutataks. Kiiresti hakkas kodanlus Viljandis organiseerima nn. Eesti Maleva bürood ja alustas annetuste kogumist Sakala polgu heaks, mis pidi siin organiseeritama.

Kui Sõja-revolutsioonikomitee liikmed J. Vanakamar ja A. Kroll Maakonnaavalitsusele teatasid, et viimane on laiali saadetud, ütles selle esimees L. Sepp teiste Maakonnaavalitsuse liikmete juuresolekul, et nemad sellist otsust ei tunnista ja palus nõukogude esindajaid lahkuda. Kuna Viljandis punakaart veel puudus ja väeosades oli kahtlustekitavaid meeolusid, tuli Sõja-revolutsioonikomiteel seekord taanduda.³⁸

³⁴ ORRKA, f. R-1285, nim. 1, s.-ü. 5, l. 7.

³⁵ «Sotsialdemokrat» 11. nov. 1917.

³⁶ Vilhelm L o m b a k, Bolševikud võitluses töörahva võimu eest Viljandis ja Viljandi maakonnas Veebruarirevolutsioonist kuni 1918. a. saksa okupatsioonini. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 304—306.

³⁷ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 65, l. 7.

³⁸ Vilhelm L o m b a k, Bolševikud võitluses töörahva võimu eest Viljandis ja Viljandi maakonnas Veebruarirevolutsioonist kuni 1918. a. saksa okupatsioonini. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 313.

Oma relvastatud jõudude, eeskätt punakaardi organiseerimise küsimust arutati 28. novembril VSDT(b)P Viljandi organisatsiooni koosolekul, kus vastava aruandega esinesid J. Vanakamar ja teised partei liikmed. Võeti vastu otsus asutada Viljandis punakaart ja laiendada seda edaspidi üle maakonna.³⁹

Samal päeval toimus ka Viljandimaa Tööraha Nõukogu koosolek, kus ühineti parteiorganisatsiooni seisukohaga asutada punakaart. Otsustati, et iga valla tööraha nõukogu peab viivitamatult valla piirides punakaardi üksuse ellu kutsuma. Uhtlasi avaldati soovi võtta kõik mõisad maakonna piirides rahva kätte.

Koosolek kinnitas Täitevkomitee ja Sõja-revolutsioonikomitee otsused maakondliku Maanõukogu ja Maakonnavalitsuse laialisaatmise kohta. Maakonna Maanõukogu tunnistati kontrrevolutsiooniliseks ning otsustati 30. novembril laiali saata ja teatada, et teda senises koosseisus enam kokku ei kutsuta. Maakonnavalitsus, kes ajas asju vanade vallavalitsustega, leiti kuni valla tööraha nõukogude valimisteni vajalik olevat, kuid praegused Maakonnavalitsuse liikmed kui kontrrevolutsioonilised tagandati ametist ja valiti nende asemele uus viieliikmeline maakonnavalitsus, kes asjaajamise viivitamatult pidi üle võtma.

Leiti, et ka ajaleht «Sakala» tuleb kontrrevolutsioonilise sisuga artiklite avaldamise pärast kinni panna.

Kontrrevolutsiooni vastu võitlemiseks valis üldkoosolek seitsmeliikmelise Revolutsioonilise Tribunali (Uurimiskomisjoni).⁴⁰

Kuid kulus rohkem kui nädal, enne kui endise Maakonnavalitsuse kontrrevolutsioonilise tegevuse lõpetamise otsus suudeti ellu viia.

Arutanud olukorda, jõudis Viljandi Sõja-revolutsioonikomitee otsusele, et nõukogude võimu toeks ja kindlustamiseks on tarvis väljastpoolt kiiresti kohale tuua ustavat sõjalist jõudu ning hankida loodavale punakaardile relvad. Detsembrikuu esimestel päevadel saadeti Sõja-revolutsioonikomitee esimees V. Lombak koos kellegi teisega Tallinna, et nad püüaksid punakaardile relvi hankida ja muud sõjalist toetust saada. V. Kingissepp soovitas Viljandis suuremat rõhku panna propaganda- ja agitatsioonitööle, kuid relvi ta ei lubanud. Viljandi delegaadid pöördusid siis abi saamiseks ühe väeosa komitee poole, kust lubati sapööriataljon kaasa anda, kuid anti kõigest paarkümmend soldatit, kelle kaasabil 6. detsembril Maakonnavalitsuse juhtkond arreteeriti.⁴¹

Valve all toodi maakonna Täitevkomiteesse endised Maakonnavalitsuse liikmed Leo Sepp, Mats Nõges ja Andres Loorits, kes vabatahtlikult asjaajamist üle ei andnud. Täitevkomitee esimehe E. Pöögelmanni küsimusele, kas nad praegust valitsust tunnistavad, vastasid Leo Sepp ja Mats Nõges eitavalt, A. Loorits aga seletas midagi pikalt ja segaselt. Allkirju nad ei andnud.⁴²

Kuid arreteeritute vangipõli ei olnud kuigi pikk, nad vabastati Viljandis formeeritava eesti ratsaväepolgu poolt. Saavutatud «edu» tiivustas kohalikku kodanlust utele vastupanuaktsioonidele ning kõnesolev kontrrevolutsionääride vabastamine ei jäänud viimaseks selliseks juhtumiks.

Olles tõsises mures kodanluse aktiivse vastupanu pärast, saatsid Viljandimaa Tööraha Nõukogu Täitevkomitee liikmed A. Koffer ja E. Pöögelmann 6. detsembril Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele kirja, milles nad palusid viivitamatult Viljandisse saata mõnd nõukogude võimule ustavat väeosa, kuna kaalul oli Nõukogu saatus. «Töötav kiht on meie poolt, kuid kontrrevolutsiooniline kodanlik kiht toetub kohale jõudnud Eesti ratsaväele,» kirjutasid nad kõnesolevas kirjas.⁴³

Et tugevdada Viljandimaa parteiorganisatsioonide ja nõukogude tööd, komandeeris Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 14. detsembril vana revolutsio-

³⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis, lk. 472.

⁴⁰ Sealsamas, lk. 471—472; ORRKA, f. R-1365, nim. 1, s.-ü. 1, l. 24; «Tööline» 7. dets. 1917; «Eesti Teataja» 4. dets. 1917.

⁴¹ «Tööline» 4. dets. 1917; Vilhelm L o m b a k, Bolševikud võitluses tööraha võimu eest Viljandis ja Viljandi maakonnas Veebruarirevolutsioonist kuni 1918. a. saksa okupatsioonini. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 313—314.

⁴² ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 5, l. 24.

⁴³ Sealsamas, l. 23.

nääri ja parteitegelase Jaan Sihveri parteiorganisatsioonina ja propagandistina Viljandisse pikemaajalisele tööle.⁴⁴

20. detsembril arutas Viljandimaa Tööraha Nõukogu järjekordselt maakonna Maanõukogu ja Maakonnaavalitsuse laialisaatmise küsimust. Koosolekut juhatas J. Sihver. Arutlusest võttis osa 12. Armeesoldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee («Iskosoli») esindaja, kes oma sõnavõttus teatas, et 12. armee toetab nõukogude valitsust ja teeb kõik selleks, et töörahas oma vastastest jagu saaks. «Iskosol» on otsustanud, et Sepp, Loorits, Seen, Soosaar, Baars, Nõges ja Goldstein tulevad arreteerida ja Valka «Iskosoli» saata. Ta tegi eesti jalaväepolgu esindajaile ettepaneku Maakonnaavalitsuse liikmed arreteerida ja Valka saata. Kui selle otsuse täideviimisel peaks takistusi esinema, siis saadetakse väeosad kohale, kes kontrrevolutsiooni pesa likvideerivad. Otsus pidi täide viidama 21. detsembril.⁴⁵

Nii see toimuski. 21. detsembril läksid nõukogude volinikud eesti jalaväepolgu revolutsiooniliselt meelestatud soldatite saatel Maakonnaavalitsuse ruumidesse, võtsid esimees L. Sepa ja sekretär A. Looritsa vahi alla ning pitseerisid ukseid. Hiljem arreteeriti ka J. Seen, M. Nõges ja K. Baars ning sõjaväelane Goldstein. Kuid õhtul kella seitsme paiku saadi teada, et eesti ratsapolgu hallparunid ja nende mõjualused soldatid, 50–60 meest, on vangistatud jälle vabastanud.⁴⁶

Varsti ilmus Viljandimaa Tööraha Nõukogu koosolekule, mis sel päeval edasi kehtis, eesti ratsaväelaste saatkond ja teatas, et nad on arreteeritud isikud jõu abil vabastanud ning oma valve alla võtnud, kuni nende üle kohut mõistetakse. Nõukogu asus seisukohale, et arreteeritud isikud tuleb sinna tagasi viia, kust nad vabastati, kuid lubas, et neid võivad valvama jääda ratsaväelased ja jalaväelased võrdse hulgal. Selle nõudmise täitmiseks anti tunniajaline tähtaeg.

Ratsaväelaste saatkond ilmus Nõukogu koosolekule tagasi alles kell pool 12 öösel ja esitas L. Sepa, A. Looritsa ja M. Nõgese poolt allkirjutatud paberi, milles nood teatasid, et kuna nad on relvastatud jõu abil Maakonnaavalitsuse tegevusest kõrvaldatud, siis panevad nad oma volitused maha ja loevad endise Maakonnaavalitsuse tegevuse lõpetatuks. Ratsaväelased ei nõustunud vangistatud vangistuspaika tagasi viima. Nii ei jõutudki kokkuleppele ja ratsaväelaste omavolitsemine jätkus.⁴⁷

Viljandimaa Tööraha Nõukogu Täitevkomitee otsustas abi saamiseks pöörduda Valgas asuva 12. armee «Iskosoli» poole. Samal ajal saatis J. Sihver kahe Nõukogu liikmega kirja Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele. Ta palus selles Viljandisse saata umbes 500 meest koos soomusautoga ja kõnesolevas küsimuses «Iskosoliga» traadi teel kokku leppida. Edasi teatas ta samas kirjas, et Täitevkomitee kavatses arreteerida mitte ainult vahi alt vabastatud, vaid ka nende vabastajad.⁴⁸

Jõulu eel jõudis Viljandisse «Iskosoli» poolt saadetud 200–300-meheline väeosa. Uueks aastaks saabus ka «Iskosoli» esindaja Poljanski koos Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee esindaja Tüvega. Täitevkomitee otsustas 3. jaanuaril ratsaväelaste koosoleku korraldada ja neile ette panna kontrrevolutsioonilised elemendid välja anda. Koosolekul tunnistasid ratsaväelased Nõukogude valitsust ja töötasid tema korraldusi täita. Kuid kontrrevolutsiooniliste elementide väljaandmisest ei saanud asja. Saadi teada, et laevaäripidaja J. Pitka Tallinnast ja 1. eskadroni ülem Andrejev on ratsaväelasi Täitevkomitee vastu üles ässitanud.

Õhtul ilmus osa ratsaväelasi Täitevkomitee koosolekule ja teatas, et polgu komitee on nende käest relvad ära võtnud ja nad aetakse nüüd polgust sellepärast välja, et nad bolševike poole hoiavad.

Oli selge, et siin läbirääkimistega enam midagi ei saavuta. Polgu komiteele tehti ettepanek kõik laskeriistad ja talupoegade käest äravõetud hobused nõukogudele üle

⁴⁴ Sealsamas, nim. 2, s.-ü. 4, l. 173.

⁴⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 541–542.

⁴⁶ «Eesti Teataja» 15. jaan. 1918.

⁴⁷ «Tööline» 5. jaan. 1918.

⁴⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 543–544.

anda. Kui komitee ka seda korraldust ei täitnud, piirasid «Iskosoli» soldatid koos «Sakala» polgu eesti soldatitega ratsaväelaste eskadronid sisse. Suurem osa ratsaväelasi tuli nende poole üle. Ratsaväelastelt võeti ära püssid ja muud tulirelvad, nende hulgas ka kolm kuulipildujat, ning kontrrevolutsioonilised tegelased arreteeriti. Kogu operatsioon toimus verevalamiseta. Ainult Viljandi mõisa ülevõtmisel oli keegi punakaartlasi tulistanud. Sellega oli kohaliku kodanluse kontrrevolutsiooniline tegevus Viljandis ajutiselt maha surutud.

Kohaliku nõukogu tegevust takistas veel vaid Põltsamaa lossis asuv salkkond eesti sõjaväelasi ega lasknud tal mõisat üle võtta.⁴⁹

Küllaltki keerukaks kujunes punakaardi relvastamine. Miilitsaülemad, kelledele oli tehtud ülesandeks võtta relvad ära igasugustelt kahtlastelt isikutelt ja anda need üle punakaardile, olid kodanluse käsilased ega täitnud nõukogude võimu korraldusi, nagu näiteks Viljandi linna miilitsaülem M. Martinson. Viimane andis kõik tema valduses olevad relvad (revolvrid, mõõgad) üle koguni ratsapolgule, kus, nagu kuulsime, oli rohkesti kontrrevolutsioonilisel meelestatud mehi.⁵⁰

Suure tähtsusega sündmuseks maakonna töörahva nõukogude elus oli 20. ja 21. detsembril toimunud Viljandimaa Töörahva Nõukogu laiendatud koosolek ehk maakonna nõukogude kongress, nagu seda mõnes teadaandes nimetati. Tagasiastunud Täitevkomitee asemele valiti uus, kusjuures komitee liikmete arv suurendati 7-lt 15-le. Uueks Täitevkomitee esimeheks valiti õpetaja Jakob Meerits,⁵¹ nõukogu juhatajaks J. Sihver, tema abiks A. Adolf. Saadikuteks Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu koosolekule Tallinnas 28. ja 29. detsembril valiti J. Sihver, J. Meerits ja A. Sarv.

Aruannetest kohtadelt selgus, et enamikus Viljandimaa valdades olid valla töörahva nõukogud valitud, kuigi kodanluse poolchoidjad selleks igasuguseid takistusi tegid ning töörahvast sakslaste tulekuga hirmutasid. Käsil oli mõisate ülevõtmine, hoolimata mõisaomanike ja nende sabarakkude vastupanust. Olukord oli parem seal, kus oli juba asutatud punakaart.⁵²

Uus Täitevkomitee kandis hoolt, et punakaardi (rahvamiilitsa) asutamisega valdades kiirustataks. 1. jaanuaril valdadele saadetud vastavasisulisel üleskutses öeldakse:

«Palume töörahva nõukogusid viibimata tööliste punase kaardiväe, s. o. proletariaadi sõjariistus jõudude organiseerimisele asuda, võitluseks vasturevolutsiooniga ja revolutsiooni kaitseks. Selleks valib iga valla töörahva nõukogu komisjoni, kes punakaardiväelaste nimekirja kokku seab ja valla töörahva nõukogule kinnitamiseks ette paneb. Kinnitatud nimekiri ühes elanike äranäitamisega tuleb viibimata meile kinnitamiseks saata. Seejärel anname meie valla töörahva nõukogudele sõjariistad välja, sest töörahva võim võib ainult siis kindlustatud saada, kui töörahvas on sõjariistu pandud.»⁵³

Vastavalt Nõukogude valitsuse kohtudekreedile astus Täitevkomitee samme, et lõpetada endiste kodanlike kohtute tegevus. Viljandi linnas loodi üks alaline kohus, maakond aga jaotati kohtujaoskondadeks.⁵⁴

Ühenduses maakonna Täitevkomitee töö laienemisega moodustati temas administratiiv-, tehnika-, põllumajandus-, kooli-, tootlus- ja hoolekandeosakond. Valla töörahva nõukogudes edukamalt tegutsenud töötajaid edutati vastutavamatele kohtadele. Uue-Võidu Valla Täitevkomitee esimees A. Kõresaar näiteks määrati maakonna Täitevkomitee tehnikaosakonna juhatajaks.⁵⁵

Viimane Viljandimaa Töörahva Nõukogu üldkoosolek (maakonna nõukogude kongress), mida juhatas J. Sihver ja millest hääleõigusega võttis osa 115 saadikut, toimus 16. ja 17. veebruaril, mõni päev enne saksa okupantide sissetungi. Esindaja puudus

⁴⁹ «Eesti Teataja» 15. jaan. 1918.

⁵⁰ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 71, l. 14.

⁵¹ «Eesti Teataja» 10. jaan. 1918.

⁵² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 538—542; «Eesti Teataja» 5. jaan. 1918.

⁵³ ORRKA, f. R-1365, nim. 1, s.-ü. 1, l. 134.

⁵⁴ «Töörahva Häälel» 5. jaan. 1918; «Eesti Teataja» 5. jaan. 1918.

⁵⁵ ORRKA, f. R-1365, nim. 1, s.-ü. 1, l. 101.

ainult Vana-Suislepast. Viljandi bolševistlikku organisatsiooni esindasid 9, «Sakala» polku 21 ja punakaarti 1 saadik. Koosolekust võtsid osa ka Viljandi tööliste saadikud ja Täitevkomitee liikmed. Koosolek tunnistas Viljandi esseeeride organisatsiooni parempoolseks ning ei lubanud tema esindajail Koigil ja Ennemuistel koosolekust osa võtta. Hummuli valla esindaja Abeli mandaat tühistati, kuna seal ei olnud töörahva nõukogu veel valitud. Kongress tegi Täitevkomiteele ülesandeks kohe oma volinik Hummuli saata, kes süüdlased arreteerib ja vallavalitsuse kuni töörahva nõukogu valimiseni kolmeliikmelise komisjoni kätte annab.⁵⁶

Võrreldes olukorda 20. ja 21. detsembril toimunud esimese maakondliku nõukogude kongressi aegsega, oli nõukogude võim Viljandimaal suuri edusamme teinud. Tol korral olid töörahva nõukogud olemas kõigest 19 vallas, nüüd tegutsesid nad peale Hummuli kõigis valdades. Hummuliski oli nõukogu juba moodustatud, kuid ta tuli ümber valida. Punakaarti ei olnud vaid Viiratsi vallas, kus ka mõisad olid veel üle võtmata. Kuristas toimus parajasti punakaardi asutamine, relvade puudumisel ei tegutsenud punakaart Olustvere vallas. Töörahva nõukogu kõrval funktsioneeris vana vallavalitsus üksnes Loodis. Rõhuvas enamikus valdades tegutsesid nõukogude võimu organid kindla käega.

Kongress võttis ühel häälel vastu resolutsiooni, mis tunnistas tööliste ja talurahva valitsuse revolutsioonilise tegevuse õigeaks ja lubas ka edaspidi talle oma toetuse, luges end kogu Venemaa ja rahvusvahelise sotsialistliku revolutsiooni üheks väesalgaks.⁵⁷

7. Virumaa

Viru (ehk Rakvere) maakonnagi⁵⁸ kodanlus püüdis pärast proletaarse revolutsiooni võitu kõigi abinõudega oma võimuorganeid säilitada.

Juba suvel oli Rakveres moodustatud kohalik tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, kes aga tegelikult oli varjusurma soikunud ega käinudki enam üldse koos. Pärast Oktoobrirevolutsiooni saatis Eesti Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee Rakveresse poliitilisele tööle bolševik Anna Leetsmanni, kubermangu Maanõukogu liikme, kes hakkas Rakvere Nõukogu ellu äratama, mis tal ka korda läks. Kuna Rakveres oli töölistkiht hõre, tugines ta oma tegevuses Aseri ja Kunda proletariaadile.

Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ja Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee volitusel asus A. Leetsmann Ajutise Valitsuse maakonnakomissari ametikohta M. Juhkamilt üle võtma. Viimane aga ei mõtelnudki eeskuju võtta oma endiselt šefilt kubermangukomissar I. Poskalt, kes võimu oli üle andnud tõrkumata, vaid pani vastu viimase võimaluseni, ka siis veel, kui ta sai selleks kindlasõnalise korralduse Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteelt.

A. Leetsmann jättis kodanlikud võimuorganid esialgu puutumata ja asus kiiresti valdades organiseerima töörahva nõukogusid, et luua endale kohtadel tuge. Ta kavatses valdade töörahva nõukogude saadikud kokku kutsuda ning nende üldkoosoleku moodustada täievolilise Virumaa töörahva nõukogu ja tema täitevkomitee.

⁵⁶ «Eesti Teataja» 20. veebr. 1918.

⁵⁷ «Töörahva Häälel» 22. veebr. 1918.

⁵⁸ Narva linn ning temaga piirnevad alad ja manufaktuurid ei kuulunud sel ajal Viru ehk Rakvere maakonda, vaid Petrogradi kubermangu. Nõukogude võimu alguspäevil taotles Narva Linnavalitsus Narva ühendamist Eestimaa kubermanguga, millega Rahvakomissaride Nõukogu ka nõustus tingimusel, kui demokraatlik elanikkond avaldab selleks oma nõusolekut. 10. detsembril 1917 toimus Narva kuuluvuse küsimuses rahvahääletus. Umbes 80% hääletusest osavõtnuist soovis Narva ühendamist Eesti kubermanguga. Rahvahääletuse tulemusi arvestades võttes otsustas Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee lugeda Narva linna ühes alevi ja kavatsetava Narva maakonnaga (kreisiga) Eestimaa külge liitunuks. Tegelikult jäid aga Narva maakonna piirid sel perioodil kindlaks määramata. («Eesti Teataja» 28. det. 1917; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 436 ja märkus 212.) Ka käesolevas ülevaates käsitletakse Virumaad ilma Narvata ja tema lähima ümbruskonnata.

Kõik see aga nõudis aega ja töörahvas valdades muutus juba rahutuks, sest kodanlik Maakonnavalitsus jätkas kontrrevolutsiooniliste ringkirjade levitamist ja kontrrevolutsioonilist tegevust maakonnas. Järve valla maatamehed ja väikemaapidajad arutasid 26. novembril, oma koosolekul võimuküsimust maakonnas ja võtsid vastu järgmise resolutsiooni:

«Silmas pidades, et Viru maakonnavalitsus viimasel ajal vasturevolutsioonilisi ringkirju vallavalitsustele saadab ja praegust rahvakomissaride valitsust mitte maksvaks ei tunnista, — nõuame, et Eesti Tööraha- ja Sõjaväelaste Nõukogu ja Tallinna Sõjarevolutsioonikomitee niisuguse tagurliku asutuse viivitamatult laiali saadaks ja asjaajamise maatameeste ja väikemaapidajate nõukogu kätte annaks.»⁵⁹

Samasisulised otsused võeti vastu ka Rägaveres ja mitmetes teistes Virumaa valdades.

Esialgu moodustati Rakvere Maakonna Ajutine Täitevkomitee, koopteerides senisesse Täitevkomiteesse uusi liikmeid juurde. 24. novembril teatas Ajutine Täitevkomitee võimu üleminekust Rakveres ja maakonnas töörahva kätte, kutsudes ühtlasi valdade töörahvast üles saatma oma esindajad maakondlikku Tööraha Nõukogusse.⁶⁰

28. novembril moodustati Rakvere Sõja-revolutsioonikomitee.⁶¹ Järgmisel päeval võttis A. Leetsmann maakonnakomissar M. Juhkamilt asjaajamise üle. Samal päeval teatas ta J. Anveldile, et on tema poolt ülevõetud ameti edasi andnud maakondlikule Ajutisele Täitevkomiteele, kuna ta leidnud, et «tõsine rahvalitsus komissari ametit eitab». Samuti informeeris ta J. Anvelti sellest, et tal ei ole mingisuguseid summasid kasutada.⁶²

30. novembril teatas A. Leetsmann maakonnakomissari ameti ülevõtmisest telegraafi teel ka Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele ning lisas, et maakonna Tööraha Nõukogu koosolek toimub 1. detsembril 1917.

Selleks päevaks kogunesidki Rakveresse 53 saadikut 12 vallast ja 2 vabrikust, peale nende sotsialistlike parteide ja ametiühingute esindajad. Päevakorras oli eelkõige maakondliku töörahva nõukogu valimine.

Parteiliselt jagunesid saadikud järgmiselt: 18 bolševikku, 2 pahempoolset esseeri, 1 menševik-internatsionalist ja 32 parteitut. Valiti 15-liikmeline Täitevkomitee, kelle esimeheks sai August Roots, abiesimeheks R. Räis, sekretärideks A. Leetsmann ja Andrejev ning kassahoidjaks L. Linder. A. Roots, R. Räis, A. Leetsmann ja L. Linder olid bolševikud. Täitevkomitee koosseisus loodi viieliikmeline maa-asjade osakond, ajutine revolutsiooniline kohus, raudteetranspordi komisjon jne.

Uue Nõukogu otsuses öeldakse: «Vasturevolutsioonilise kodanluse kants on langedud. Võim on töörahva ja sõjaväelaste nõukogude käes. Meie, töörahva ja sõjaväelaste esindajad, tulime Rakveres 1. detsembril kokku ja asusime revolutsiooni kindlustamisele. Ajutise tööliste ja väiketalupeogade valitsuse käskkirja põhjal on maa saanud kogu rahva omandiks. Maatamehed ja töörahvas, korraldage valla töörahva nõukogusid ja võtke maa nõukogude kätte! Töölised, seadke kontroll vabrikutes sisse. Mõisad ja vabrikud on rahva omand. Kui need on meie varandused, siis peame neid ka hoidma.»⁶³

Maakonnakomissar M. Juhkam oli küll ameti üle andnud, kuid jätkas salaja vastupanu organiseerimist, püüdes takistada Maakonnavalitsuse asjaajamise üleandmist. Sõjalise jõuna kasutasid Rakvere kontrrevolutsionäärid seal asuvat eesti väeosa,⁶⁴ kelle soldateid rakendati Viru Maakonnavalitsuse ruumide «kaitseks», kui Tööraha Nõukogu liikmed tahtsid tulla asutust üle võtma.

⁵⁹ «Maatamees» 5. dets. 1917.

⁶⁰ «Tööline» 30. nov. 1917; «Eesti Teataja» 2. dets. 1917.

⁶¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 474. (Väljavõte Kunda tsemendivabriku administratsiooni ettekandest.)

⁶² ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 5, l. 17.

⁶³ «Tööline» 5. dets. 1917; «Maatamees» 7. dets. 1917.

⁶⁴ Detsembri algul hakkasid eesti kodanlikud tegelased Rakveres organiseerima 4. eesti polku, milleks kasutati üksusi Tartu tagavarapataljonist ja Tallinna polgust. (Eesti vabadussõda I. Tallinn, 1937, lk. 80.)

Kuid Rakvere töörahvale tulid appi Aseri tsemendivabriku töölised-punakaartlased. Nad võtsid 13. detsembril Maakonnavalitsuse ruumid enda valdusse ja paigutasid oma vahtkonna ustele.

Üks vastupanu organiseerijaid oli ka Rakvere miilitsaülem Kütt, kes käis väeosa kasarmuis, jagas soldatitele paberosse ja ässitas neid nõukogude võimu vastu. Tal läkski korda osa soldateid oma nõusse saada ning need relvastatult endaga kaasa viia. Töörahva Nõukogu liikmed olid parajasti Maakonnavalitsust üle võtmas, kui miilitsaülem Kütt ruumidesse tormas soldateid endaga kaasa kutsudes. Kuult valves olevalt punakaartlaselt võeti püssid ära ja ähvardati Nõukogu liikmed maha lasta. Kõige agaram oli Kütt ise, kes kogu aeg punakaartlasi sõimas.

Maakonnavalitsusest ruttas Kütt soldateid kaasa võttes lähedal asuva rahvamaja juurde, kus paiknes Täitevkomitee. Seal ähvardas ta kõik punakaartlased maha lasta ja maja maatasa teha, kui nad alla ei anna. Kahelt valves olevalt punakaartlaselt kisti püssid käest. Kuid Kütt, vaeneke, ei teadnud, et rahvamaja teisel korrusel asusid punakaartlaste suuremad jõud. Ta tormas trepist üles, et ka neilt püssid ära võtta, kuid seal astusid punakaartlased talle uksele vastu ning panid sissetungijal tee kinni. Üks punakaartlane tahtis Kütti maha lasta, kuid kohalolev A. Leetsmann astus vahele.

Aseri punakaartlastele põrkumine ehmatas agara miilitsaülema ära ja ta pani plehku. Valves olnud punakaartlastelt äravõetud püssid saadi kätte alles järgmisel päeval Küti korterist.

Pikema selgitustöö ja vaidluse tulemusena õnnestus soldatitele ära seletada, milles asi seisab. Nad tulid punakaartlaste poole üle ja hakkasid viimastega koos linnas puhastustööd tegema.⁶⁵

16. detsembril toimus Virumaa Töörahva Nõukogu laiendatud koosolek, millest võttis osa ka Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee esimees J. Anvelt.⁶⁶ Kestvate kiiduavaldustega võeti vastu teade, et Virumaa töörahvas on kohaliku kodanluse tüsedama kantsi maakondliku Maanõukogu laiali saatnud ja Maakonnavalitsuse asjaajamise enda kätte võtnud. Koosolek kiitis maakonna Täitevkomitee tegevuse üksmeelselt heaks. Uude Täitevkomiteesse valiti häälte arvu järjekorras A. Kippar, L. Linder, A. Leetsmann ja R. Räs. Esimeheks sai Aleksander Kippar.⁶⁷

Valdade saadikute aruannetest selgus, et maal oli toitlusolukord halb. Nõuti, et mõisad kiiremini üle võetaks ja ametikohtades põhjalik kontroll korraldataks, puhastades need marodööridest, spekulantidest ja selleks kaasaaitajatest.

Järgmisel Virumaa Töörahva Nõukogu koosolekul, mis toimus 13. ja 14. jaanuaril, võeti vastu rida tähtsaid poliitilisi ja majanduslikke otsuseid.

Silmas pidades, et revolutsiooni võite ainult rahvas ise suudab kaitsta, otsustati kõigis valdades viivitamatult punakaart organiseerida ja lähemas tulevikus miilitsa kohused tema peale panna. Kõik miilitsa ja teiste asutuste või organisatsioonide (peale sõjaväeasutuste) poolt väljaantud relvakandmise load tühistati. Uute lubade väljaandmine tehti ülesandeks Täitevkomitee administratiivosakonnale.

Määrati kindlaks trahvid salaviinapõletajate karistamiseks. Esimesel korral nähti ette rahaträhv 1000—10 000 rubla või ühest kuust kuni ühe aastani seltskondlike töid, teisel korral oli karistuse kõrgemaks määraks varanduse konfiskeerimine ja vangistus kuni 3 aastat. See määrus kehtis ka puskarimüüjate kohta ja -joojate kohta, kes salaviinavabrikuid üles ei andnud.

Peale selle otsustati, et iga valla mõisad tuleb üheks kindlaks põllumajanduslikuks üksuseks liita, mis omakorda ühinevad mitmesuguste eesmärkidega ülemaakondlikeks põllumajanduslikeks ettevõteteks. Mõisate ääremaid, millel pole ühismajapidamise seisukohalt tähtsust, lubati väikekohtadena ära jaotada või neist väikemaapidajale juurde-loomkeid anda, kui leidub soovijaid. Renditalud aga jäeti nende tegelike pidajate kasutusse.

⁶⁵ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 32, l. 10. (Akt, mis kannab Aseri miilitsaülema ja punakaartlaste allkirju.)

⁶⁶ «Maatamees» 23. dets. 1917.

⁶⁷ «Eesti Teataja» 15. jaan. 1918.

Piimaasjandus ja piima ning selle saaduste väljavedu otsustati Virumaal monopoliseerida ja asutada piimakogumise punktid. Piimahindade korraldamine jäeti Tööriahva Nõukogu Täitevkomitee hooleks.⁶⁸

Vastuõetud resolutsioonis mõisteti muu hulgas kategooriliselt hukka kodanlaste püüded kutsuda esile lahkhelisid eestlaste ja teiste rahvuste vahel. «Meie astume välja täielikus kokkukõlas ja üksmeeles kõigi vaba Venemaa proletaarsete hulkadega verehinnaga kättevõidetud noore vabaduse eest,» rõhutatakse resolutsioonis. «Elagu nõukogude valitsus föderatiivsel vabal Venemaal!»⁶⁹

8. Võrumaa

Võrus oli tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogu juba olemas kevadest peale ja tegutses üsna aktiivselt. Suvest alates kuulusid temasse ka mõnede valdade töörahva esindajad, nagu näiteks Friedrich Leegen Tsoorust ja Oskar Meengen Rõugest.⁷⁰

3. novembril 1917 teatas Võru Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee müürilehtede kaudu, et ta on võimu Võrus ja Võru maakonnas enda kätte võtnud ning asunud maakonna valitsemisele. Maakonna Komissariaadi (s. o. Ajutise Valitsuse maakonnakomissari ja Maakonna valitsuse) asjaajamine läks Täitevkomitee kätte ja selle asjaajamise ajutisteks juhatajateks määrati R. Treimann ja J. Kirp.⁷¹

Võrumaa Täitevkomitee esimees Sevõrtalov, kelle allkirja kõnesolev teadaanne kandis, oli sõjaväelane ja parteitu, kõikudes bolševike ja menševike vahel. Ta oli Täitevkomitee esimeheks juba kevadest saadik. Peale tema kuulusid Täitevkomiteesse raudteelane bolševik Kondratjev ja õpetaja S. Parila. Kuid Nõukogusse ja tema Täitevkomiteesse oli pääsenud ka kodanlikku elementi, keda hiljem ümbervalimiste teel sealt kõrvaldati.

Võru kodanlased koos reaktsiooniliiste vene sõjaväelastega hakkasid kohe organiseerima nõukogudevastast tegevust, milleks kavatsesid asutada kontrrevolutsioonilise keskuse, kelle ristisid «Revolutsiooni ja Kodumaa Päästmise Komiteeks». Kontrrevolutsionääride tegevus elavnes eriti siis, kui Kerenski ja kindral Krasnov ootasid Eesti kaudu endale Gatšina alla abiväge. Kuid Võru kodanlaste nõukogudevastased plaanid paljastati ja aeti nurja. Võru Nõukogu alustas aktiivset tegevust ja kehtestas raudteel ja telegraafis kindla kontrolli. Peeti kinni kaks Kerenski telegrammi, milledes nõuti, et rindelt saadetakse sõjaväge Petrogradi alla.⁷²

Pärast nõukogude võimu väljakuulutamist moodustati Võrumaa Tööriahva Nõukogu Täitevkomitee, täiendades senise Täitevkomitee koosseisu koopteerimise teel Johannes Inthali, Karl Rimmi, Oskar Leegeni ja mitme teisega. Hiljem, kui olid juba loodud valla töörahva nõukogud, moodustati Võrumaa Tööriahva Nõukogu ja tema Täitevkomitee valimiste teel.

Võrumaa Tööriahva Nõukogu Täitevkomitee võttis küll Ajutise Valitsuse võimuorganid üle, kuid ei teadnud, mida nendega õieti peale hakata. Ta teatas Eesti Tööriahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele, et kohalik Nõukogu on võimu enda kätte võtnud ja kodanliku maakonnakomissari Grünbergi tagandanud, kuid arvab, et uue maakonnakomissari nimetamisel tuleks ka kohaliku maakonna esindusliku organi (s. o. Tööriahva Nõukogu) nõusolekut küsida.⁷³

Sellele kirjale vastust ei tulnud, sest keskuses arvati, et küsimus ei vaja selgitamist. Võis ju maakonna Tööriahva Nõukogu kui kõrgeim kohapealne võim maakonna-

⁶⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 602—604.

⁶⁹ Sealsamas, lk. 602.

⁷⁰ Voldemar Leegen, Mälestusi Võru 1917.—1918. aasta revolutsioonilistest tegevlastest. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 327—328.

⁷¹ ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 5, l. 10.

⁷² Sealsamas, l. 16.

⁷³ Johannes Inthali, Veebruarist veebruarini Võrus. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 357.

komissariks nimetada, keda tahtis, kui seda kohta ajutiselt veel vaja oli, või kõnesoleva ametikoha otsekohe likvideerida.

Maakonna Täitevkomitee liige Johannes Inthal räägib oma mälestustes, et «erinevalt teistest maakondadest ei likvideerinud nõukogude võim Võrus otsekohe kõiki endisi võimuorganeid, vaid need võeti Täitevkomitee poolt üle ja allutati nõukogudele. Nii, näiteks, jäi meil alles isegi maakonna komissariaat, mis täidesaatva komitee poolt oli üle võetud.»⁷⁴ Maakonna Tööraha Nõukogu koosolekul 3. detsembril 1917 «valiti uus maakonnakomissar, nimelt A. Lina. Kuid seoses selle maakonnakomissari ameti püsimisega tekkis meil koomiline lugu. Kui A. Lina maakonnakomissariks määrati, kirjutas ta Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele kirja instruksioonide saamiseks. Tallinnast küsiti Võrumaa Täitevkomiteelt hämmastusega, et kes see A. Lina õieti on ja mis komissar teil niisugune veel eksisteerib.»⁷⁵

3. detsembril 1917, kui enamikus valdades oli endiste kodanlusaegsete vallanõukogude asemele juba tööraha nõukogud valitud, toimus valdade tööraha esindajate osavõtul Võrumaa Tööraha Nõukogu laiendatud koosolek. Sel koosolekul moodustati maakonna Tööraha Nõukogu Täitevkomitee juurde vallaasjade ajamiseks viieliikmeline maajaoskond eesotsas K. Rimmiga. Jaoskonna ülesandeks oli abistada maatöölisi ja kehvtalurahvast nõukogude võimu kindlustamisel valdades, punakaardi organiseerimisel, mõisate ülevõtmisel jne.

Samal koosolekul valiti Revolutsiooniline Tribunal, keda nimetati ka Sõja-revolutsiooniliseks kohtuks, ja juriidiline uurimiskomisjon. Tribunali esimeheks valiti algul A. Aan, keda hiljem asendas O. Leegen, abiks R. Ots, kaasistujaid oli 36. Kohtu esimehel oli õigus kaasistujad kuueks rühmaks jaotada, nii et igast istungist võtaksid neist osa kuus. Kuid kohus loeti otsusevõimeliseks ka sel korral, kui kohal oli neli kaasistujat. Uurimiskomisjoni kuulusid K. Marjak, E. Nikolski ja H. Heiter.

Koosolek heitis Täitevkomiteest välja kontrrevolutsioonilised tegelased Kotovi ja Üle, kes Ajutise Valitsuse päevil olid sinna sattunud valelike lubaduste abil.

Toitluskomitee jäeti alles endises koosseisus, samuti jäi endiselt lahtiseks maakondliku Maanõukogu ja Maavalitsuse küsimus.

Arutati ka uue tööraha ajalehe asutamise võimalusi, milleks soodsad tingimused olid loodud kodanliku nõukogudevastase «Võru Teataja» sulgemisega novembri lõpul. Rekvireeritud trükikojas, mille juhatajaks oli Amos, hakati nüüd trükkima Võrumaa Tööraha Nõukogu Täitevkomitee häälekandjat «Rahva Hää!», mis kujunes tugevaks relvaks võitluses nõukogude võimu kindlustamise eest.

Järgmine Võrumaa Tööraha Nõukogu koosolek toimus 17. detsembril. Seoses sellega tuli Täitevkomitee liikmetel teha rohkesti ettevalmistustööd, muu hulgas leida ka uus Täitevkomitee esimehe kandidaat, sest demobiliseerimise tõttu lahkus senine esimees Sevõrtalov.

«Rahva Hää!» kirjutas, et koosolekule oli tulnud rohkesti inimesi: ainuüksi hääleõigusega saadikuid oli 80, pealtkuulajaid aga palju rohkem. Viimaste hulgas leidis ka Võru «tumedaid jõude», kes kavatsesid koosoleku tööd segada ja takistada tähtsate küsimuste otsustamist. Kuid koosolekul valitses põhiküsimustes kindel ja üksmeelne seisukoht, millega kodanlaste septsused nurja aeti. Võru kodanlased said aru, et nad on jõuetud tõsise revolutsioonilise rahva vastu. Isandate Semmi, Tõldsepa, Luige, Üle ja kõster Püttsepa rahvavastased salamõtted paljastati ja nad olid sunnitud häbistatult lahkuma.⁷⁶

Uude Täitevkomiteesse valiti salajase hääletamise teel 15 inimest, nende hulgas Friedrich Leegen, Rudolf Ots, Friedrich Külaots, Samuel Parila, Ferdinand Look, Oskar Leegen, Johannes Inthal ja Kristjan Kalmus.

Lahkuvale Täitevkomitee esimehele Sevõrtalovile avaldas koosolek tehtud töö eest tänu. Sevõrtalovi ettepanekul valiti uueks esimeheks Friedrich Leegen, kes oli juba

⁷⁴ Johannes Inthal, Veebruarist veebruarini Võrus. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 359.

⁷⁵ Sealsamas, lk. 360.

⁷⁶ «Rahva Hää!» 20. dets. 1917.

suurte poliitiliste kogemustega tööline. 1909. aastal oli ta tsaarivalitsuse poolt arreteeritud, viibis vanglas ja asumisel, kust tuli tagasi alles pärast Oktoobrirevolutsiooni. Kuni Täitevkomiteesse valimiseni töötas ta Tsoorus, kus muu hulgas organiseeris ka valla töörahva nõukogu.

Selgi koosolekul ei moodustatud veel Täitevkomitee osakondi ega muud juhtimisaparaati, vaid kasutati selleks kodanluselt ülevõetud Maakonnaavalitsust.

J. Inthal jutustab: «Võrumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee valis uued maakonnaavalitsuse liikmed. Mind valiti täidesaatva komitee poolt maakonnaavalitsuse juhatajaks. Liikmetest juhatas O. Leegen majanduse ja teede osakonda, K. Rimm maaosakonda, sekretäriks oli J. Kuusik. Maakonnaavalitsus ei asendanud täidesaatvat komiteed, vaid kuulus täidesaatva komitee juurde ning juhtis maakonna asju. Kõik valdade töörahva nõukogud hakkasid maakonnaavalitsusele alluma ja temalt juhendeid saama. Muidugi esines täidesaatva komitee ja maakonnaavalitsuse üheaegse eksisteerimise tõttu töös paralleelsust, kuid tuleb arvestada seda, et meil ei olnud kogemusi — kõike tuli alustada nii-öelda otsast peale... Maakonnaavalitsuse juhtimise kõrval olin ma ka hariduse ja tervishoiu osakonna juhataja.»⁷⁷

Maakonnaavalitsus Täitevkomitee aparaadina jäigi Võrumaal püsima kuni esimese nõukogude perioodi lõpuni ning täitis oma ülesandeid korralikult, kuna juhtivad kohad temas olid töörahva esindajate käes.

Peale mõningate äpardunud katsete ei suutnud kontrrevolutsioonilised elemendid Võrumaal õieti mingit aktiivsust avaldada, kuna nende jõud olid töörahva omadega võrreldes nõrgad. Julgelt ja aktiivselt seisis töörahva võitude kaitsel Võrumaa punakaart, kelle ülemaks oli Voldemar Leegen, vana armee leitnant. Aktiivsemaid punakaartlasi Võrumaal olid veel Arnold ja Lisella Seeder, Kristjan Kalmus ja Helmi Piigli. Suured punakaardisalgad moodustati ka Antslas, Põlvas, Kanepis, Varstus, Vastseliinas ja mitmel pool mujalgi.⁷⁸

Sõjaliseks jõuks, kellele Võru kodanlased lootsid, oli Võrus asuv Tartu eesti tagavarapataljoni allüksus. Selle väeosa ohvitseridest olid oma töörahvavaenuliku meelsuse poolest teiste hulgas eriti tuntud Kõrgepalu mõisaomaniku von Samsoni poeg ja Võru kaupmehe Mõtuse kaks ohvitserist poega, kes agiteerisid nõukogude võimu vastu ja püüdsid takistada punakaardi loomist. Pataljonis tegid nõukogudevastast agitatsiooni ka endine maakonnakomissar Grünberg, advokaat J. Lõo jt. Kuid ässitada soldateid välja astuma nõukogude võimu vastu nad ei suutnud.

Nagu juba mainisime, ei suutnud kontrrevolutsioonilised elemendid Võrumaal nõukogude võimu päevil suuremat aktiivsust avaldada, kui aga saabusid saksa okupandid, oli Võru kodanlus metsikumaid okupantide käsilasi ja valge terrori organiseerijaid.

1918. aasta veebruari lõpuks suudeti Võrumaal üle võtta ka suurem osa mõisatest. Selleks ajaks olid töörahva nõukogudele üle läinud ka toitluskomiteede funktsioonid, samuti teede, postijaamade korrashoid ja koolid. Hoolimata raskustest pööras nõukogude võim rohkesti tähelepanu just koolide ja kooliõpetajate olukorra parandamisele.

Nõukogude võimu kehtestamist ja kindlustamist Võru maakonnas juhtis sealne VSDT(b)P organisatsioon. Nõukogude võimu alguses oli Võrus ainult mõni üksik bolševike partei liige, kuid bolševike aktiivseid poolehoidjaid, keda nimetati «Kiire» mees-teks», oli üsna palju ja nende arv kasvas kiiresti. Suurem osa neist, kes 1917. aasta novembris olid veel lihtsalt «Kiire» mehed», astusid jaanuaris ja veebruaris juba parteisse.

Petrogradis toimuvast III ülevenemaalisest nõukogude kongressist võtsid Võrumaa Töörahva Nõukogu esindajatena osa F. Leegen ja F. Kõlaots. Kongressil vastuvõetud «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon» avaldati ka Võru töörahva ajalehes «Rahva Hää!».

*

⁷⁷ Johannes Inthal, Veebruarist veebruarini Võrus. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 361.

⁷⁸ Voldemar Leegen, Mälestusi Võru 1917.—1918. aasta revolutsioonilistest tegevlastest. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 326, 331.

Nõukogude võimu kehtestamine Eesti maakondades toimus terava klassivõitluse olukorras. Nagu nägime, kasutas kodanlus selle takistamiseks igasuguseid vastupanuvorme, nii aktiivseid kui ka passiivseid, kuidas vaid jõud võimaldas. Otsese relvastatud vastuhakkamise kõrval püüdis ta oma huvides kasutada ka töörahva võimuorganeid — nõukogusid, poetada neisse oma poolehoidjaid. Kuid hoolimata sellest suutis töörahvas kõigest kolme ja poole kuu kestel luua maakondades oma võimuorganid ja relvastatud jõud, kes tulid edukalt toime kohapealse kodanluse vastupanukatsete mahasurumisega. Samuti suudeti selle lühikese aja kestel rahva kätte anda rõhuv enamik, umbes viis kuuendikku, mõisatest. Ka tööstusettevõtted maakondades võeti tööliste kontrolli alla. Samuti kasvasid ja tugevnesid siin VSDT(b)P organisatsioonid ning nõukogude võim sai lühikese ajaga omaseks laiadele töörahva hulkadele.

Saabus toimetusse

1. II 1967

И. СААТ

УСТАНОВЛЕНИЕ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В УЕЗДАХ ЭСТОНИИ В ПЕРИОД ОКТЯБРЬСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ

(октябрь 1917 — февраль 1918)

Резюме

После победы Великой Октябрьской социалистической революции Советская власть была установлена прежде всего в таких промышленных центрах Эстонии, как Таллин и Нарва, где многочисленный и организованный рабочий класс в своем подавляющем большинстве поддерживал партию большевиков.

В Таллине как на одной из баз Балтийского военно-морского флота и морской крепости большевикам удалось завоевать на свою сторону матросов и солдат, которые вместе с рабочими города помогали трудящимся уездных центров, других населенных пунктов и волостей устанавливать и укреплять Советскую власть.

В близком к столице Харьюском уезде (центр в Таллине) в начале ноября отстранили от должности уездного комиссара Временного правительства и над деятельностью уездного земского совета и уездного правления установили контроль Военно-революционного комитета Эстонии, уполномоченный которого большевик Я. Икмельт и учитель А. Кюннапуу приступили к подготовке выборов в волостные Советы трудящихся. Был создан Временный уездный Исполнительный Комитет, который руководил созданием Советской власти на местах и приступил к национализации помещичьих земель.

В первой половине ноября были избраны Советы в 10 волостях уезда. Но часто реакционные волостные правления саботировали выборы. Делегаты избранных Советов 22 ноября образовали Совет трудящихся уезда Харью и избрали его Исполнительный Комитет (председатель А. Кюннапуу, секретарь И. Лассь, член И. Мязотс). Уездный земский совет и уездное правление были распущены.

В декабре выборы волостных Советов трудящихся продолжались. В то же время Исполком руководил организацией Красной гвардии, конфискацией баронских имений, разрешением продовольственного вопроса, реорганизацией народного образования. 20 декабря Исполком Харьюского уезда распределил обязанности между своими членами следующим образом: председатель — Марие Эдер, секретарь — Рейнхольд Ареншилль, кассир — Иоханнес Лассь. Были созданы отделения Исполкома, которые руководили работой волостных Советов трудящихся.

В Ярваском уезде органы буржуазной власти оказывали сопротивление представителям Исполкома Совета рабочих и воинских депутатов Эстонии и отказывались выполнять их распоряжения. В уездном центре Пайде, где преобладало мелкобуржуазное население, буржуазно-националистическим партиям удалось подчинить своему влиянию Пайдеский Совет рабочих и солдатских депутатов и с его помощью создать Ярваский военно-революционный комитет из буржуазных националистов. Буржуазно поддерживала также реакционная верхушка 2-го эстонского полка.

Исполком Совета рабочих и военных депутатов Эстонии направил на помощь местным рабочим и крестьянам своих уполномоченных — большевиков Х. Урипэа и А. Кульберга, которые приступили к организации выборов Советов трудящихся в волостях. Была укреплена также Пайдеская организация РСДРП(б) и создан Центральный комитет (назывался также Временным Исполкомом), в который вошли А. Кульберг, Я. Ярвекюльг и др.

27 декабря 1917 г. был создан Ярваский Совет трудящихся и избран Исполнительный Комитет. Главари местной буржуазии Я. Сынаяльг и др., организовавшие саботаж и сопротивление, были привлечены к ответственности.

В Ляэнеском уезде (уездный город Хаапсалу) до второй половины ноября продолжали работать буржуазные органы власти. В конце ноября бывший уездный комиссар Временного правительства был отстранен и на его место Исполком Совета рабочих и военных депутатов Эстонии назначил К. Трейфельдта, который создал в Хаапсалу организацию РСДРП(б) и Хаапсалуский Совет рабочих и солдатских депутатов. Тогда же приступили к организации выборов в волостные Советы трудящихся и конфискации помещичьих имений. Во многих волостях создавались отряды Красной гвардии.

17 декабря состоялось заседание Ляэнеского уездного Совета трудящихся, в котором принимали участие делегаты Советов большинства волостей. Постановили распустить последние органы буржуазной власти — уездный земский совет и уездное правление. На заседании избрали Исполнительный Комитет и создали его отделения.

Сопротивление Советской власти в Ляэнеском уезде организовал полковник А. Тыниссон, командир находящегося в Хаапсалу 1-го эстонского полка. После создания организации РСДРП(б) и уездного Совета трудящихся и переизбрания полкового и ротных комитетов 1-го эстонского полка сопротивление было окончательно сломлено.

В городе Пярну уже весной были созданы Совет рабочих и солдатских депутатов и организация РСДРП(б). Первое время Совет находился под влиянием мелкобуржуазных партий, но уже в сентябре большевики завоевали в нем большинство. Это облегчило им сразу после победы Октябрьской революции ликвидацию органов буржуазной власти и организацию выборов волостных Советов трудящихся.

В Пярну и его окрестностях располагалось несколько войсковых частей, всего около 50 000 солдат. Некоторые части находились под влиянием контрреволюционных офицеров. Однако местному Военно-революционному комитету (председатель — прапорщик Робачевский, его заместитель — Карягин, секретарь — А. Слезин) удалось привлечь солдат на сторону Советской власти.

Пярнуские большевики М. Керрес, И. Вайман, Д. Пайст, И. Правон и др. своей самоотверженной работой по укреплению Советской власти на местах завоевали полное доверие трудящихся.

Еще до победы Октябрьской революции во многих волостях уезда образовались Советы безземельных и малоземельных крестьян, которые посылали своих делегатов в Пярнуский Совет рабочих и солдатских депутатов, тем самым превращая последний в уездный Совет.

Уездный комиссар Временного правительства Н. Тальтс был отстранен от власти, но буржуазный земский уездный совет и уездное правление продолжали работать под контролем уполномоченного местного Военно-революционного комитета Д. Пайста.

Исполком уездного Совета занимался главным образом проведением в жизнь декрета о земле, организацией продовольственного дела и вопросами народного просвещения.

Тартуская организация РСДРП(б) 24 октября получила от Военно-революционного центра ЦК в Петрограде секретное распоряжение взять власть в руки Совета, чтобы предотвратить использование контрреволюционерами железной дороги Валга—Тапа для направления войск под Петроград. На тайном собрании Тартуского Совета в ночь на 25 октября был создан Тартуский Военно-революционный комитет, который назначил своих комиссаров в войсковые части и на другие ответственные посты. Власть перешла в руки Совета мирным путем. Укреплению Советской власти в Тарту активно помогали латышский стрелковый полк и броневая войсковая часть.

Однако буржуазные органы власти — местный земский совет и уездное управление во главе с меньшевиком Я. Янсом — организовали сопротивление и саботаж. 21 ноября тартуская буржуазия пыталась провести военную демонстрацию, которая не нашла поддержки у населения и солдат. 27 ноября Исполком тартуского Совета отстранил Я. Янса от должности.

В ноябре тартуские большевики Х. Суудер, В. Лийгер, А. Винк, А. Иза и др. руководили выборами волостных Советов трудящихся в Тартуском уезде и проводили конфискацию баронских имений.

14 декабря 1917 г. состоялось первое заседание депутатов Совета трудящихся Тартуского уезда, на котором председательствовал большевик Х. Суудер. Был избран уездный Исполком, который приступил к ликвидации последних органов буржуазной власти. К середине января 1918 г. как в Тарту, так и в Тартуском уезде весь аппарат буржуазной власти был ликвидирован.

28 октября в город Вильянди прибыли из Таллина два большевика — представителя Исполкома Совета рабочих и воинских депутатов Эстонии. По их предложению было созвано совещание большевистской фракции Совета рабочих и солдатских депутатов города и руководства Вильяндиской организации РСДРП(б), на котором они информировали трудящихся о победе социалистической революции в России.

Затем на общем собрании Совета (последний был организован уже в марте) был избран Вильяндиский Военно-революционный комитет во главе с В. Ломбаком. Комитет направил своих комиссаров в учреждения и войсковые части.

Однако органы бывшей буржуазной власти пытались организовать сопротивление. Уездный комиссар Временного правительства уступил свою власть с заявлением «протеста», уездный земский совет и уездное правление отказались передать власть представителям народа. Они опирались на эстонскую кавалерийскую часть, организованную буржуазными националистами. Местная буржуазная газета «Сакала» открыто выступала с контрреволюционной пропагандой, подстрекая эстонских солдат выступить против Советов. У местного Исполкома своих вооруженных сил еще не было. Рабочие Вильянди только приступили к созданию Красной гвардии.

До создания уездного Совета трудящихся функции его выполнял Вильяндиский городской Совет рабочих и солдатских депутатов во главе с членом местной организации РСДРП(б) Эллой Пегельман. В декабре были созданы уездный Совет трудящихся и его Исполком с отделениями. В большинстве волостей были избраны Советы трудящихся и распущены буржуазные волостные правления.

На помощь трудящимся Вильянди Эстонский комитет РСДРП(б) направил на постоянную политическую работу Яана Сихвера. Под его руководством вильяндским большевикам удалось к концу декабря 1917 г. окончательно сломить сопротивление буржуазных националистов и ликвидировать буржуазные органы власти. Некоторые буржуазные лидеры были арестованы.

16 и 17 февраля, за несколько дней до немецкой оккупации, состоялось очередное заседание уездного Совета трудящихся под руководством Я. Сихвера. Делегаты волостных Советов сообщили, что во всех волостях созданы Советы трудящихся и большинство баронских имений передано народу.

В Вируском уезде (уездный город Раквере), как и в Вильяндиском, Советская власть была установлена в течение ноября и декабря. Здесь организацией Советов руководила комиссар Исполкома Совета рабочих и воинских депутатов Эстонии большевик Анна Леэтсман.

В Раквере преобладало мелкобуржуазное население. Летом здесь был организован Совет рабочих и солдатских депутатов, но работал он плохо и в дни Октября бездействовал. Рабочие цементных заводов Азери и Кунда, которые имели свои Советы и красногвардейские отряды, оказывали помощь комиссару А. Леэтсман в ликвидации буржуазных органов власти.

Контрреволюционной деятельностью в Раквере руководили бывший уездный комиссар Временного правительства М. Юхкам и начальник милиции города Кютт. Их контрреволюционная агитация среди эстонских солдат большого успеха не имела. Буржуазных националистов поддерживала только незначительная часть солдат, но и те позже перешли на сторону красногвардейцев. Органы власти буржуазии были ликвидированы, начальник милиции Кютт скрылся.

Затем началась работа по созданию советского аппарата власти. 28 ноября был образован Раквереский Военно-революционный комитет. 30 ноября уездный комиссар Временного правительства М. Юхкам передал свои полномочия Анне Леэтсман.

Тогда же проходили выборы волостных Советов трудящихся. Среди крестьян активную политическую агитацию вели большевики Л. Линдер, А. Киппар, Р. Ряйс и др. В середине декабря начал работать уездный Совет трудящихся. Был избран Исполком (председатель — А. Киппар).

Необходимо отметить, что в это время город Нарва входил в состав Петроградской губернии. Нарвский промышленный пролетариат непосредственно в организации Советской власти в Вируском уезде не участвовал, но нарвские рабочие оказывали постоянную помощь большевикам и безземельным и малоземельным крестьянам уезда.

В городе Выру Вырусского уезда уже весной 1917 г. был создан Совет рабочих, солдатских и крестьянских депутатов, в который вошли также представители трудящихся некоторых волостей. Вырусский Совет сразу после победы Октябрьской революции стал на сторону Советской власти и 3 ноября объявил о переходе власти в руки трудящихся.

Буржуазные элементы и здесь пытались организовать сопротивление. Эстонские буржуазные националисты вступили в союз с контрреволюционными русскими офицерами и замыслили создать «Комитет спасения революции и родины». Особенно оживилась деятельность комитетчиков, когда Керенский и генерал Краснов готовили поход на революционный Петроград. Вырусские контрреволюционеры намеревались содействовать переправке войск через Выру на помощь Керенскому. Но в Выруском Совете узнали об этом и установили строгий контроль над почтой и телеграфом. Были задержаны две телеграммы Керенского, в которых он требовал отправления войск с фронта под Петроград.

В установлении Советской власти в Выруском уезде активную и руководящую роль играли братья Леэгены — Фридрих, Вольдемар и Эрнст, их двоюродный брат Оскар Леэген, а также И. Инталь, красногвардейцы Арнольд и Лизелла Сэдер, К. Кальмус, Хельми Пийгли, К. Римм, П. Мяги и другие большевики.

В первое время Вырусский Совет не ликвидировал буржуазные органы власти, а лишь установил над ними контроль и заменил отдельных работников представителями трудящихся. Но в дальнейшем, когда Советы окрепли, буржуазные органы были заменены советским аппаратом.

В ноябре Вырусский Совет расширили в уездный Совет трудящихся. В Исполнительный Комитет были кооптированы представители безземельных и малоземельных крестьян из волостей. После создания Советов трудящихся в волостях избрали новый Исполком и при нем создали отделения, в том числе по делам волостных Советов во главе с большевиком К. Риммом, которое помогало трудящимся крестьянам организовать отряды Красной гвардии (народной милиции), конфисковать баронские имения, решать продовольственный вопрос и др.

Таким образом, установление Советской власти в уездах Эстонии сопровождалось значительными трудностями, так как здесь преобладало мелкобуржуазное население, у которого оппортунистические и буржуазно-националистические партии пользовались еще влиянием. Буржуазия и ее приспешники не могли задержать победного шествия Советской власти.

В острой классовой борьбе трудящимся эстонских уездов под руководством большевиков удалось отстоять и укрепить Советскую власть, заменить во всех волостях буржуазные органы власти своими, взять в свои руки почти пять тысяч баронских имений, установить рабочий контроль на промышленных предприятиях и значительно улучшить дело народного просвещения.

Поступила в редакцию
1/II 1967

J. SAAT

DIE ERRICHTUNG DER SOWJETMACHT IN DEN LANDKREISEN ESTLANDS IN DER PERIODE DER OKTOBERREVOLUTION

(Oktober 1917 — Februar 1918)

Zusammenfassung

Nach dem Siege der Großen Sozialistischen Oktoberrevolution wurde die Sowjetmacht in Estland vor allem in Industriezentren wie Tallinn und Narva errichtet, wo eine zahlreiche, gut organisierte Arbeiterklasse in ihrer überwältigenden Mehrheit die bolschewistische Partei unterstützte.

In Tallinn als Seefestung und einem der Stützpunkte der Baltischen Kriegsflotte war es den Bolschewiki gelungen, die Matrosen und Soldaten für sich zu gewinnen; mit der städtischen Arbeiterschaft zusammen waren sie nun den Werk tätigen der anderen Ortschaften, der Landkreise und Gemeinden behilflich, die Sowjetmacht zu errichten und zu festigen.

Im Kreis Harjuma (dessen Mittelpunkt die Stadt Tallinn war) wurde Anfang November der Kreiskommissar der Provisorischen Regierung abgesetzt; das Revolutionäre Militärkomitee Estlands übernahm die Kontrolle über die Tätigkeit des Kreisrats und der Kreisverwaltung. Der Bevollmächtigte des Revolutionären Militärkomitees, der Bolschewik J. Ikmelt und der Schullehrer A. Künnapuu gingen an die Vorbereitung der Wahlen der Landgemeindegewählten der Werk tätigen.

Es wurde ein Provisorisches Exekutivkomitee des Kreises gebildet, das die Errichtung der Sowjetmacht an Ort und Stelle leitete und mit der Nationalisierung des Gutslandes begann.

In der ersten Hälfte des November waren Sowjets in zehn Landgemeinden des Kreises gewählt; öfters wurden aber die Wahlen von den reaktionären Gemeindeverwaltungen sabotiert. Die Delegierten der gewählten Sowjets bildeten am 22. November den Sowjet der Werktätigen der Landgemeinde Harjumaa und wählten dessen Exekutivkomitee (Vorsitzender A. Künnapuu, Sekretär J. Lass, Mitglied J. Mäeots). Der Kreisrat und die Kreisverwaltung wurden aufgelöst.

Im Dezember dauerten die Wahlen der Landgemeindesowjets der Werktätigen an. Zur gleichen Zeit leitete das Exekutivkomitee die Organisation der Roten Garde, die Enteignung der Gutsbesitzerländer, die Lösung der Verpflegungsfrage und die Reorganisation des Volksunterrichts. Am 20. Dezember verteilte das Exekutivkomitee des Kreises Harjumaa in folgender Weise seine Aufgaben unter seinen Mitgliedern: Vorsitzender — Marie Eder, Sekretär — Reinhold Arenschild, Kassierer — Johannes Lass. Es wurden Abteilungen des Exekutivkomitees gebildet, welche die Arbeit der Landgemeindesowjets der Werktätigen leiten sollten.

Im Kreis Järvamaa widersetzten sich die Organe der Bourgeoisgewalt den Vertretern des Exekutivkomitees der Arbeiter- und Soldatendeputierten Estlands und weigerten sich, ihre Anordnungen zu befolgen. Im Kreiszentrum, der Stadt Paide, wo die Einwohnerschaft überwiegend kleinbürgerlich war, gelang es den bürgerlich-nationalistischen Parteien, sich den Paideschen Sowjet der Arbeiter- und Soldatendeputierten unterzuordnen und mit dessen Hilfe ein Järvamaasches revolutionäres Militärkomitee aus bürgerlichen Nationalisten zu bilden. Auch das reaktionäre Kommando des 2. Estnischen Regiments hatte sich der Bourgeoisie zur Seite gestellt.

Das Exekutivkomitee des Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten Estlands entsandte seine Bevollmächtigten — die Bolschewiki H. Uripea und A. Kuulberg — den örtlichen Arbeitern und Bauern zur Hilfe, die Wahlen der Landgemeindesowjets der Werktätigen zu organisieren. Auch die Paidesche Organisation der RSDAP(B) wurde verstärkt und ein Zentralkomitee (auch Provisorisches Exekutivkomitee genannt) gebildet, dessen Mitglieder A. Kuulberg, J. Järvekülg u. a. wurden.

Am 27. Dezember 1917 wurde der Järvamaasche Sowjet der Werktätigen einberufen und sein Exekutivkomitee gewählt. Die Hauptmacher der örtlichen Bourgeoisie J. Sõnajalg u. a., welche Sabotage und Widerstand organisiert hatten, wurden zur Verantwortung gezogen.

Im Kreis Läänemaa (Kreisstadt Haapsalu) setzten die bürgerlichen Machtorgane ihre Tätigkeit bis in die zweite Hälfte November fort. Ende November wurde der ehemalige Kreiskommissar der Provisorischen Regierung abgesetzt; an seine Stelle ernannte das Exekutivkomitee des Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten Estlands K. Treufeldt, der in Haapsalu eine Organisation der RSDAP(B) und den Haapsaluschen Sowjet der Arbeiter- und Soldatendeputierten schuf. Zur selben Zeit ging man an die Vorbereitung der Wahlen der Landgemeindesowjets der Werktätigen und an die Enteignung der Landgüter. In vielen Landgemeinden wurden Trupps von Rotgardisten aufgestellt.

Am 17. Dezember fand eine Sitzung des Läänemaaschen Kreissowjets der Werktätigen statt, an der Delegierte der meisten Landgemeindesowjets teilnahmen. Es wurde beschlossen, die letzten Organe der Bourgeoismacht — den Kreisrat und die Kreisverwaltung — aufzulösen. Auf der Sitzung wurde das Exekutivkomitee gewählt und dessen Abteilungen gebildet.

Der Widerstand gegen die Sowjetmacht wurde in Haapsalu vom Obersten A. Tõnisson, dem Kommandeur des in Haapsalu stehenden 1. estnischen Regiments organisiert. Nach der Erschaffung einer örtlichen Organisation der RSDAP(B) und des Kreissowjets der Werktätigen sowie nach der Neuwahl des Regimentskomitees und der Kompagniekomitees des 1. estnischen Regiments wurde der Widerstand endgültig gebrochen.

In der Stadt Pärnu wurden der Sowjet der Arbeiter- und Soldatendeputierten sowie eine örtliche Organisation der RSDAP(B) bereits im Frühling geschaffen. Fürs erste befand sich der Sowjet unter dem Einfluß kleinbürgerlicher Parteien, doch erlangten die Bolschewiki bereits im September die Mehrheit, so daß hier die Organe der Bourgeoismacht sofort nach dem Sieg der Oktoberrevolution liquidiert und die Wahlen der Landgemeindesowjets der Werktätigen organisiert werden konnten.

In Pärnu und seiner Umgebung befanden sich mehrere Truppenteile, insgesamt etwa 50 000 Mann. Einige dieser Truppenteile standen unter dem Einfluß konterrevolutionärer Offiziere. Doch vermochte das örtliche Revolutionäre Militärkomitee (Vorsitzender — Fähnrich Robatschewski, sein Stellvertreter — Karjagin, Sekretär — A. Slezin) die Soldaten auf die Seite der Sowjetmacht zu bringen.

Die Pärnuer Bolschewiki M. Kerres, I. Vaiman, D. Paist, I. Pravon u. a. errangen sich durch ihre selbstverleugnende Arbeit um die Festigung der Sowjetmacht das volle Vertrauen der Werktätigen.

Noch vor dem Sieg der Oktoberrevolution hatten sich in verschiedenen Landgemeinden des Kreises Sowjets landloser und landarmer Bauern gebildet, die ihre Delegierten zum Pärnuer Sowjet der Arbeiter- und Soldatendeputierten entsandten, wodurch der letztere ein Kreissowjet wurde.

Der Kreiskommissar der Provisorischen Regierung N. Talts wurde seines Postens enthoben, der bürgerliche Kreisrat aber und die bürgerliche Kreisverwaltung setzten ihre Arbeit unter der Kontrolle des Bevollmächtigten des örtlichen Revolutionären Militärkomitees D. Paist fort.

Das Exekutivkomitee des Kreissowjets beschäftigte sich hauptsächlich mit der Verwirklichung des Dekrets über den Grund und Boden, mit der Organisation der Verpflegung und mit Fragen des Volksunterrichts.

Die Tartuer Organisation der RSDAP(B) erhielt am 24. Oktober vom revolutionären Kriegszentrum des ZK in Petrograd eine geheime Verfügung, die Macht an den Sowjet übergehen zu lassen und die Konterrevolutionären an der Ausnutzung der Eisenbahnstrecke Valga—Tapa für Heerestransporte nach Petrograd zu verhindern. Bei einer Geheimsitzung des Tartuer Sowjets in der Nacht des 25. Oktober wurde das Tartuer Revolutionäre Militärkomitee gebildet, das seine Kommissare in den Truppenteilen und auf anderen verantwortlichen Posten ernannte. Der Sowjet übernahm die Macht auf friedlichem Wege. Das lettische Schützenregiment und die Panzertruppe waren bei der Errichtung und Festigung der Sowjetmacht in Tartu aktiv behilflich.

Die bürgerlichen Machtorgane aber — der örtliche Kreisrat und die Kreisverwaltung mit dem Menschewik J. Jans an der Spitze — organisierten Widerstand und Sabotage. Am 21. November machte die Tartuer Bourgeoisie den Versuch, eine bewaffnete Kundgebung zu veranstalten, die aber von der Bevölkerung und von den Soldaten nicht unterstützt wurde. Am 27. November enthob das Exekutivkomitee des Tartuer Sowjets J. Jans seines Amtes.

Im November leiteten die Tartuer Bolschewiki H. Suuder, V. Liiger, A. Vink, A. Jea u. a. die Wahlen der Landgemeindegewählten der Werktätigen im Kreis Tartu und waren bei der Konfiskation der Landgüter tätig.

Am 14. Dezember 1917 fand unter dem Vorsitz des Bolschewiks H. Suuder die erste Sitzung des Sowjets der Deputierten der Werktätigen des Kreises Tartu statt. Es wurde ein Exekutivkomitee des Kreises gewählt, das an die Liquidierung der noch übriggebliebenen Organe der Bourgeoisie ging. Mitte Januar 1918 war der ganze bürgerliche Machtapparat in der Stadt und im Kreis Tartu bereits liquidiert.

Am 28. Oktober kamen von Tallinn her nach Viljandi zwei Bolschewiki — Vertreter des Exekutivkomitees des Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten Estlands. Auf ihren Antrag wurde eine Beratung zusammengerufen, an der die bolschewistische Fraktion des städtischen Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten und die leitenden Funktionäre der Viljandischen Organisation der RSDAP(B) teilnahmen. Die beiden angekommenen Genossen informierten die Versammelten über den Sieg der sozialistischen Revolution in Rußland.

In der Folge wurde auf einer Generalversammlung des Sowjets (letzterer war bereits im März organisiert worden) ein Viljandisches Revolutionäres Militärkomitee mit V. Lombak an der Spitze gewählt. Das Komitee entsandte seine Kommissare zu den Behörden und Truppenteilen.

Die Organe der ehemaligen Bourgeoisie suchten den Widerstand zu organisieren. Der Kreiskommissar der Provisorischen Regierung legte bei seiner Verabschiedung einen «Protest» vor; Kreisrat und Kreisverwaltung weigerten sich, ihre Befugnisse den Vertretern des Volkes zu übergeben. Sie stützten sich auf einen estnischen Kavallerietrupp, von den bürgerlichen Nationalisten organisiert. Die örtliche bürgerliche Zeitung, die «Sakala», machte ganz offen konterrevolutionäre Propaganda und wiegelte die estnischen Soldaten zu sowjetfeindlicher Tätigkeit auf. Das örtliche Exekutivkomitee verfügte noch nicht über eigene Streitkräfte, da die Viljandischen Arbeiter erst an die Organisation der Roten Garde gingen.

Bis zur Erschaffung eines Kreissowjets der Werktätigen wurden seine Funktionen vom Viljandischen Städtischen Sowjet der Arbeiter- und Soldatendeputierten erfüllt, an dessen Spitze Ella Pöögelman, Mitglied der örtlichen Organisation der RSDAP(B) stand. Im Dezember wurden der Kreissowjet der Werktätigen und dessen Exekutivkomitee mit den einzelnen Abteilungen ins Leben gerufen. In den meisten Landgemeinden wurden Sowjets der Werktätigen gewählt und bürgerliche Gemeindeverwaltungen aufgelöst.

Das estnische Komitee der RSDAP(B) entsandte nach Viljandi den Genossen Jaan Sihver, der als ständiger politischer Mitarbeiter den Werktätigen zur Seite stehen sollte. Unter seiner Leitung gelang es den Bolschewiki Ende Dezember 1917, den Widerstand der bürgerlichen Nationalisten endgültig zu überwinden und die bürgerlichen Machtorgane zu liquidieren. Einige führende Funktionäre der Bourgeoisie wurden verhaftet.

Am 16. und 17. Februar — einige Tage vor der deutschen Okkupation — fand eine ordentliche Sitzung des Kreissowjets der Werktätigen unter der Leitung von J. Sihver statt. Die Delegierten der Landgemeindesowjets meldeten, daß in allen Landgemeinden Sowjets der Werktätigen errichtet und die Mehrzahl der Landgüter volkseigen gemacht worden waren.

Im Kreis Virumaa (Kreisstadt Rakvere) ist die Sowjetmacht gleichfalls im Laufe des November und Dezember errichtet worden. Die Organisierung der Sowjets wurde hier vom Kommissar des Exekutivkomitees des Sowjets der Arbeiter- und Soldatendeputierten Estlands, dem Bolschewik Anna Leetsman geleitet.

In Rakvere war die Bevölkerung überwiegend kleinbürgerlich. Im Sommer wurde hier ein Sowjet der Arbeiter- und Soldatendeputierten organisiert, er arbeitete aber schlecht und war an den Oktobertagen untätig. Die Arbeiter der Zementfabriken Aseri und Kunda, die ihre Sowjets und Rotgardistentrupps hatten, waren dem Kommissar A. Leetsman bei der Abschaffung der bürgerlichen Machtorgane behilflich.

Die Hauptmacher der konterrevolutionären Tätigkeit in Rakvere waren der ehemalige Kreiskommissar der Provisorischen Regierung M. Juhkam und der Milizchef Kütt. Ihre konterrevolutionäre Agitation unter den estnischen Soldaten war wenig erfolgreich. Die bürgerlichen Nationalisten fanden nur bei einem geringen Teil der Truppen Unterstützung, der sich aber später doch auf die Seite der Rotgardisten stellte. Die bürgerlichen Machtorgane waren liquidiert, der Milizchef Kütt machte sich aus dem Staube.

Darauf begann die Errichtung des sowjetischen Machtapparats. Am 28. November wurde das Rakveresche Revolutionäre Militärkomitee gebildet; am 30. November übergab der Kreiskommissar der Provisorischen Regierung M. Juhkam seine Vollmacht der Genossin Anna Leetsman.

Zur gleichen Zeit fanden die Wahlen der Kreissowjets der Werktätigen statt. Die Bolschewiki L. Linder, A. Kippar, R. Räs und andere entwickelten unter den Bauern eine lebhaft politische Agitation. Mitte Dezember ging der Kreissowjet der Werktätigen an die Erfüllung seiner Aufgaben, es wurde das Exekutivkomitee gewählt (Vorsitzender wurde A. Kippar).

Es ist zu vermerken, daß die Stadt Narva damals zum Petrograder Gouvernement zählte. Das Narvaer Industrieproletariat nahm an der Organisierung der Sowjetmacht im Kreis Virumaa nicht unmittelbar teil; nichtsdestoweniger erwiesen die Narvaer Arbeiter den Bolschewiki und den landlosen und landarmen Bauern des Kreises fortwährend Hilfe.

In der Stadt Võru des Kreises Võrumaa wurde der Sowjet der Arbeiter-, Soldaten- und Bauerndeputierten bereits im Frühling 1917 geschaffen, — es nahmen daran auch die Vertreter der Werktätigen einiger Landgemeinden teil. Unmittelbar nach dem Sieg der Oktoberrevolution stellte sich der Võrusche Sowjet auf die Seite der Sowjetmacht; am 3. November proklamierte er den Übergang der Macht in die Hände der Werktätigen.

Die bürgerlichen Elemente versuchten auch hier, Widerstand zu organisieren. Die estnischen bürgerlichen Nationalisten verständigten sich mit den konterrevolutionären russischen Offizieren; sie wollten ein «Komitee der Rettung der Revolution und der Heimat» gründen. Ihre Tätigkeit wurde besonders lebhaft, als Kerenski und der General Krasnow einen Feldzug gegen das revolutionäre Petrograd vorbereiteten. Die Võruschen Konterrevolutionäre beabsichtigten, über Võru Truppen nach Petrograd kommen zu lassen, Kerenski zur Hilfe. Der Võrusche Sowjet kam aber dahinter und stellte eine strenge Kontrolle über Post und Telegraph her. Es wurden zwei Telegramme Kerenskis abgefangen, in denen er die Entsendung von Fronttruppen nach Petrograd forderte.

Bei der Errichtung der Sowjetmacht im Kreis Võru spielten folgende Bolschewiki eine aktive leitende Rolle: die Brüder Friedrich, Voldemar und Ernst Leegen, ihr Vetter Oskar Leegen, J. Inthal, die Rotgardisten Arnold und Lisella Seeder, K. Kalmus, Helmi Piigli, K. Rimm, P. Mägi u. a.

Fürs erste liquidierte der Võrusche Sowjet die bürgerlichen Machtorgane nicht; er stellte darüber nur eine genaue Kontrolle her und ersetzte einzelne Funktionäre durch Vertreter der Werktätigen. Im weiteren aber, als die Sowjets erstarkt waren, wurden die bürgerlichen Organe durch sowjetische ersetzt.

Im November wurde der Võrusche Sowjet zu einem Kreissowjet der Werktätigen erweitert. Vertreter landloser und landarmer Bauern wurden ins Exekutivkomitee aufgenommen. Nachdem Landgemeindesowjets der Werktätigen gebildet worden waren,

wurde ein neues Exekutivkomitee gewählt und dessen Abteilungen gebildet, darunter eine für die Angelegenheiten der Landgemeindegewalt zuständige Abteilung, vom Bolschewik K. Rimm geleitet, die den werktätigen Bauern behilflich war, Trupps der Roten Garde (der Volksmiliz) zu organisieren, Adelsgüter zu enteignen, Verpflegungsfragen zu lösen usw.

Die Errichtung der Sowjetmacht in den Landkreisen Estlands stieß also auf beträchtliche Schwierigkeiten, da hier kleinbürgerliche, noch unter dem Einfluß opportunistischer und bürgerlich-nationalistischer Parteien stehende Bevölkerungsschichten das Übergewicht hatten. Die Bourgeoisie und ihre Handlanger konnten jedoch den Siegeszug der Sowjetmacht nicht aufhalten.

In scharfem Klassenkampf gelang es den Werktätigen der estnischen Landkreise, die Sowjetmacht zu halten und zu festigen, die bürgerlichen Machtorgane in allen Landgemeinden durch ihre eigenen zu ersetzen, beinahe fünf Sechstel der Adelsgüter volkseigen zu machen, die Arbeiterkontrolle in den Industriebetrieben herzustellen und den Volksunterricht bedeutend zu fördern.

Eingegangen
am 1. Febr. 1967